

ÖPPNA ÖGON

Processinriktad värdegrundsdialog – med barnen i centrum
Utvärdering av ett projekt för att främja integration och
förebygga hedersrelaterat våld, Thomas Jordan

Unizon samlar över 120 kvinnojourer, tjejjourer och andra stödverksamheter som arbetar för ett jämställt samhälle fritt från våld.
www.unizon.se, info@unizon.se, 08-6426401

”Jag har fått öppna ögon för vad människor som kommer hit har fått utstå innan de kommer hit. Många har en berättelse. Vi kan genom materialet få den kunskap vi behöver för att bemöta dessa människor. Vägen in är att prata om skillnader och likheter och barnens situation mellan två kulturer, därefter är isen bruten och svårare frågor kan tas upp. Barnen ligger oss alla varmt om hjärtat.”

– Pedagog som använt metoden

ÖPPNA ÖGON

METOD FÖR ATT FRÄMJA INTEGRATION OCH FÖREBYGGA VÅLD GENOM KUNSKAPSBASERADE SAMTAL MED FÖRÄLDRAR.

Öppna ögon består av en utbildning för yrkesverksamma, ett bildmaterial, samt en forskningsbaserad modell för hur metoden ska implementeras. Metoden är skapad utifrån projektet Processinriktad värdegrundsdiallog – med barnen i centrum.

VAD ÄR ÖPPNA ÖGON?

Genom ökad kunskap hos yrkesverksamma och bättre samtal mellan föräldrar och yrkesverksamma kan Öppna ögon:

- främja integration
- förebygga våld (hedersrelaterat våld och mäns och killars våld)
- öka barn och ungas trygghet och delaktighet i samhället och i familjen

UTGÅNGSPUNKTER FÖR ÖPPNA ÖGON

- att kombinera ett strukturellt och ett individuellt perspektiv
- hjälp till självhjälp (empowerment)
- barnperspektiv
- kunskap om genus, makt och våld

Metoden utgår från en vision om allas fulla tillgång till mänskliga rättigheter, ökad jämställdhet och minskat våld.

MÅLGRUPP

Öppna ögon riktar sig framför allt till förskolepedagoger och lärare från förskoleklass till årskurs tre. Även andra pedagoger, inom t.ex. SFI eller högstadiet, samt verksamma inom socialtjänst, MVC, BCV och verksamheter för nyanlända, kan använda metoden. Metoden bygger på att förskolechefer, rektorer och förvaltningschefer är involverade och allra helst deltar i delar av utbildningen.

Vill du veta mer? Kontakta info@unizon.se.

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR SOCIOLOGI OCH ARBETSVETENSKAP

Processinriktad värdegrundsdialog – med barnen i centrum

Utvärdering av ett projekt för att främja integration och förebygga
hedersrelaterat våld

Thomas Jordan

Utvärderingen är finansierad med stöd från

LÄNSSTYRELSEN
ÖSTERGÖTLAND

Sammanfattning

Projektet *Identitet, kyskhetskultur och rätt till ett eget liv* syftar till att stärka stödet för föräldrar som migrerat till Sverige från sociala miljöer med norm- och värdesystem som är mycket olika det de möter i svenska samhället i att konstruktivt hantera de svårigheter som kan uppstå när barnen hamnar i spänningsfältet mellan olika kulturer. Det övergripande målet är att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck, förebygga att ungdomar söker sig till destruktiva subkulturer samt att främja en konstruktiv integrationsprocess som reducerar utanförskap med negativa följdverkningar. Medlet för att nå dessa mål är i projektet att utveckla och sprida en metodik som stödjer kompetensutveckling för pedagoger och andra yrkesgrupper i att föra värdegrundsdialoger med föräldrar med bakgrund i samhällen som är mycket olika det svenska.

Projektet är i första hand ett metodutvecklingsprojekt, där den primära målgruppen är förskollärare, grundskollärare, personal inom socialtjänst, elevhälsa och mödra- och barnavård, SFI-lärare och andra yrkesgrupper som har samtalskontakter med föräldrar. Inom ramen för projektet har (1) deltagarna vidareutvecklats och utprovats ett bildmaterial som syftar till att underlätta samtal mellan personal och föräldrar kring barnens situation i spänningsfältet mellan olika norm- och värdesystem, (2) en pedagogik utvecklats och utprovats i fyra grupper för kompetensutveckling i processinriktad värdegrundsdialog, (3) ett arbete bedrivits vid de medverkande arbetsplatserna för att förankra, sprida och hållbart kunna implementera kunskapen och metodiken för värdegrundsdialoger som ett inslag i den ordinarie verksamheten.

Utvärderingen har genomförts genom dokumentstudier, intervjuer med projektledare, nyckelpersoner och utbildningsdeltagare samt en enkät riktad till alla som deltagit i de fyra utbildningarna som ägde rum under våren 2014. Värderingen av den förändringsteori som genomsyrar projektet visar på en kunskapsbaserad och välgrundad ansats och metodik som bygger på en god förtrogenhet med alla de relevanta tolkningsperspektiv som förekommer i debatten om hedersrelaterat våld och förtryck. Analysen av enkätsvaren visar att utbildningen och arbetet kring metodiken i mycket hög utsträckning medverkat till en påtaglig kompetensutveckling som enligt många respondenter också lett till stärkt självinsikt och klarhet om värdegrunden hos personalen, bättre och djupare kontakt med föräldrar och konstruktiva dialoger med föräldrar om barnens belägenhet i spänningsfältet mellan olika norm- och värdesystem. Ett betydelsefullt inslag i kompetensutvecklingsinsatsen är kombinationen av kunskapsförmedling och aktiverande reflektionsövningar som enligt enkätsvaren mycket verksamt har bidragit till dekonstruktion av stereotyper och ökad insikt i egna fördomar och kulturellt specifika värderingar.

En av de mest centrala utmaningarna i projektet är den kognitiva svårighet det innebär för många att å ena sidan vilja vara respektfulla inför och positiva till kulturell mångfald och å andra sidan ta ansvar för uppdraget att värna om barnens bästa när det finns risk att de kan komma att utsättas för kränkningar av rättigheter de enligt svensk lag har (som t.ex. att inte bli slagna, tvingade till giftermål, bli utsatta för könsstympning, bli hindrade i rätten att göra sina egna livsval när de nått myndig ålder). Utbildningarna visade sig vara mycket framgångsrika i att tillhandahålla kunskap och en reflektionsprocess som gjorde det lättare för deltagarna att hitta fram till ett gott förhållningssätt till detta dilemma. En annan utmaning är gemensam för alla projekt av denna karaktär: hur man som samhällsentreprenör som utvecklat en

väl fungerande social innovation lyckas med att intressera etablerade institutioner (skola, socialtjänst, hälsovård, etc.) att införa och institutionalisera innovationen i sin egen verksamhet. Här är projektledningen beroende av stöd från andra, inflytelserika intressenter och makthavare.

Den samlade bedömningen är att den metodik som utvecklats inom projektet visat sig vara mycket väl fungerande vad gäller att bidra till en påtaglig kompetensutveckling bland pedagoger och andra yrkesgrupper i att kunna föra autentiska värdegrundsdialoger med föräldrar. Det är för tidigt för att kunna utvärdera och dra empiriskt välgrundade slutsatser om hur verksam metodiken är vad gäller att påverka föräldrars normer, värderingar och förutsättningar att stödja sina barn i att hitta väl fungerande sätt att utveckla sin identitet och sin livsväg i kraftfältet mellan olika kulturer. Resultaten av utvärderingen tyder dock på att metodiken kan utgöra ett betydelsefullt inslag i det svenska samhällets ansträngningar att motverka utanförskap, främja integration på ett sätt som är respektfullt inför kulturella och sociala skillnader och därmed i förlängningen också medverka till att förebygga flera svåra samhällsproblem, så som hedersrelaterat våld och förtryck.

Utvärderingen utmynnar i rekommendationen att projektledningen bör få ekonomiskt och annat stöd till att utveckla en genomarbetad skriftlig handledning till bildmaterialet och processinriktad värdegrundsdialog, till att kunna skala upp kompetensutvecklingsinsatserna (bl.a. genom att utbilda fler kursledare), samt till att inleda samtal om hur insatser för kunskaps- och kompetensutveckling på detta område ska kunna införas i förskolläro- och lärarprogram i högskolan.

1. Inledning

Projektet *Identitet, kyskhetskultur och rätt till ett eget liv* är ett delprojekt i ett större projekt, SKRUV-projektet,¹ som i olika former pågått sedan 1999. Syftet med denna skrift är att utvärdera det förstnämnda projektet, som finansierats med bidrag av Länsstyrelsen i Östergötland och pågått under perioden 2011 till 2014. Projektet kallas hädanefter *Processinriktad värdegrundsdiallog*, vilket är den benämning som de medverkande oftast använder. Projektet bedrivs i tre regioner: Halland, Västra Götaland och Skåne. I Halland ingår förskolor och skolor i Halmstad, i Västra Götaland deltar förskolor, skolor och andra verksamheter i stadsdelen Biskopsgården i Göteborg och i Skåne drivs projektet i Hörby kommun, där förskolor, skolor, socialtjänst och Svenska för Invandrare, SFI, medverkar. Under 2014 tillkom även Lunds kommun, där Kriscentrum inom Socialförvaltningen är huvudman. Syftet med projektet är bland annat att öka pedagogers och andra yrkesgruppers kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck, utveckla metoder för förebyggande arbete, samt bidra till kompetensutveckling vad gäller att skapa förutsättningar för samtal mellan pedagoger, föräldrar och barn om viktiga värdegrundsfrågor. Särskilt centralt i projektet är att utveckla metodik för inskolnings- och utvecklingssamtal i förskolan. Tankarna bakom projektets arbetssätt och inriktning kommer att sättas in i ett bredare sammanhang och förklaras mer i detalj i senare kapitel.

Jag skriver ovan ”bland annat” för att både projektet som sådant och tematiken hedersrelaterat våld är komplexa. För att kunna ge en klar bild av vad projektet syftar till och utvärdera det är det nödvändigt att ge en överblick över området och klargöra det aktuella projektets roll i det större SKRUV-projektet.

Utvärderingsansats

Min utgångspunkt är att syftet med utvärderingar i första hand är att tillvarata möjligheterna till lärande av de erfarenheter som gjorts i samband med ett projekt. Givet att projektet är menat att bidra till att uppnå vissa eftersträvnansvärda mål så handlar det om att dra så mycket lärdomar som möjligt om vad som fungerar och varför, respektive vad som eventuellt inte fungerar och varför. Det är då inte centralt att fälla ett omdöme om projektet är bra eller dåligt, utan att granska och dra slutsatser om hur man gått tillväga, vilka relevanta erfarenheter som gjorts, vad som varit verksamt och vilka svårigheter man mött. Utvärderingsansatsen sätter begreppet *förändringsteori* i centrum (Aragón, 2010; Blamey & McKenzie, 2007). När man i ett projekt bedriver olika aktiviteter som är tänkta att leda till att man uppnår vissa mål, så finns det en underliggande föreställning om vilka förändringsmekanismer man lämpligen sätter i arbete. I denna utvärdering är det därför en viktig uppgift att så tydligt som möjligt beskriva de förändringsteorier som ligger till grund för projektet, så att det i nästa steg blir möjligt att pröva i vilken mån förändringsteorierna faktiskt tycks fungera som avsett. Detta synsätt innebär att de frågeställningar som ska besvaras av utvärderingen först formuleras efter det att projektets förändringsteori har analyserats och presenterats (se kapitel 3).

¹ SKRUV: Sveriges Kvinno- och tjejjourers Riksförbunds Ungdomsverksamhet.

Metod

Utvärderingsarbetets första fas bestod i att intervjua projektledaren om projektets bakgrund och upplägg (tre intervjuer), samla in all tillgänglig intern dokumentation om projektet, samt i att inventera och läsa ett stort antal rapporter, artiklar och böcker om hedersrelaterat våld, särskilt utvärderingar som gjorts av andra projekt.² Det finns en omfattande, om än inte alltid välordnad, skriftlig dokumentation inom projektet, i form av ansökningar, del- och slutrapporter, aktivitetsdokumentation, nyhetsbrev, utvärderingar i samband med föreläsningar och kurser, skriftliga reflektioner från projektmedlemmar samt kursmaterial (powerpointbilder och kurslitteratur). Intervjuer och läsning kompletterades med deltagande observation vid ett utbildningstillfälle i Biskopsgården.

Den andra fasens fokus var att utveckla en så tydlig formulering som möjligt av projektets förändringsteori. Källorna för detta arbete var ett flertal projektansökningar och annan intern dokumentation, samt ett par intervjuer med projektledaren. Först när analysen av projektets förändringsteori var mer eller mindre färdig formulerades slutgiltigt de frågeställningar som utvärderingen söker svar på.

Den tredje fasen handlade om att samla in data för att kunna värdera hur kompetensutvecklingsinsatsen fungerat, samt hur deltagarna arbetat med metodiken. En enkät till utbildningsdeltagarna utformades och sändes ut till de 52 deltagare som fullföljt utbildningen. Enkätsvaren kompletterades med intervjuer med 12 deltagare, särskilt personer som varit engagerade i projektet och provat ut olika sätt att använda metodiken i sina egna yrkesroller. De två projektledarna i Västra Hisingen och Hörby intervjuades också. Utvärderingsuppdraget begränsades till att studera de delar av projektet som ägde rum i Västra Hisingen och Halmstad. Såväl Hörby som Halmstads kommun har dock ställt egna utvärderingsmedel till förfogande för intervjuer, vilka utgjort kompletterande underlag för denna utvärdering.

Den fjärde fasen i arbetet bestod i bearbetning av enkäterna, intervjuerna och andra underlag, samt själva författandet av utvärderingen. Projektledaren har fått möjlighet att läsa och kommentera texten.

Disposition

Utvärderingen är indelad i sex kapitel. I detta första kapitel tecknas en bakgrund genom dels en översikt över komplexa samhällsfrågors typiska egenskaper och utmaningar, dels en redogörelse för SKRUV-projektets historia och det här utvärderade projektets roll i relation till SKRUV-projektet. I det andra kapitlet presenteras begrepp och modeller som jag menar behövs för att kunna analysera förändringsprojekt och sätta in dem i ett jämförande perspektiv. Här diskuteras olika aspekter av två teman, dels förutsättningarna för ”systemiskt samhällsentreprenörskap”, dels begreppet förändringsteorier och hur dessa präglas av de olika typer av tolkningsperspektiv. I det tredje kapitlet görs en närmare analys av den förändringsteori som ligger till grund för SKRUV-projektet och projektet Processinriktad värdegrundsdiallog. I slutet av detta kapitel formuleras de frågor

² Förutom de utvärderingar, forskningsrapporter, utredningar och andra texter som nämns i texten har jag som bakgrundsmaterial använt Andersson, 2012; Bak, 2013; Calli et al., 2008; Darvishpour et al., 2010; Hussein & Schlytter, 2014; Johansson 2005; Lorentzen, 2008; Nationellt centrum för kvinnofrid, 2010; Pérez, 2014; Reyes, 2011; och SOU 2014:49.

som utvärderingen ska besvara. I det fjärde kapitlet redovisas resultaten av den enkät som riktats till deltagare i de utbildningar som utvecklats och genomförts inom projektets ram, med särskilt fokus på att utvärdera om utbildningarna faktiskt lett till den kompetensutveckling som eftersträvas. I det femte kapitlet diskuteras lärdomar av projektet, särskilt vad gäller de svårigheter denna typ av projekt möter. I det avslutande sjätte kapitlet sammanfattas slutsatserna i relation till de frågor som formuleras i kapitel tre.

Hedersrelaterat våld: ett exempel på en komplex samhällsfråga ("wicked issue")

Den problematik som ofta benämns hedersrelaterat våld och förtryck (ofta förkortat som "HRV") är ett mycket typiskt exempel på vad man i engelskspråkig litteratur talar om som "wicked problems" eller "wicked issues" (Rittel & Webber, 1973; Chapman et al., 2009). "Wicked" betyder "elak" eller "ond" och pekar här på att det finns vissa samhällsfrågor som är extra besvärliga att hantera. Dessa problem är svårlösta för att de är komplexa på flera sätt. Samtidigt kan de inte ignoreras, eftersom de har mycket kännbara negativa effekter för enskilda och för samhället i stort. I litteraturen finns ett flertal varianter på hur man kan beskriva typiska egenskaper hos "wicked issues", som i fortsättningen kallas svårlösta samhällsfrågor. Här väljer jag att betona de typiska egenskaper som är särskilt relevanta i detta sammanhang. Svårlösta samhällsfrågor kännetecknas av att det finns:

- **Komplexa orsakssammanhang.** Orsakerna till och omständigheterna som påverkar problematiken är många och samverkar på komplexa sätt. Det kan t.ex. finnas olika typer av sociala, ekonomiska, kulturella, psykologiska, demografiska, etc. förutsättningar och växelverkande orsakssammanhang.
- **Många intressenter.** Problemets komplexitet både leder till och orsakas av att många olika typer av intressenter är inblandade (kommunala förvaltningar, föräldrar, myndigheter, enskilda pedagoger, socialsekreterare, sjuksköterskor, etc.). Intressenterna är olika varandra: de har olika organisation, olika kunskapsnivå, olika sätt att fatta beslut, olika sätt att kommunicera, etc.
- **Många perspektiv.** På grund av frågans komplexitet finns det utrymme för att olika grupper utvecklar mycket olikartade synsätt. Det uppstår lätt djupa menings-skiljaktigheter om:
 - a) Hur problemet ska beskrivas
 - b) Hur problemet bör hanteras
- Ett starkt behov av **samverkan**. Problemets komplexitet innebär att det inte går att avgränsa frågan och ge ansvaret för dess hantering till en aktör (t.ex. en myndighet eller en förvaltning). Ett flertal aktörer har olika typer av ansvar i frågan. Förutsättningar för och förmåga till samverkan blir en central fråga.
- Ett starkt behov av **systemiska förändringar**. Eftersom problemet har komplexa orsaker där strukturella förutsättningar (t.ex. inkomstklyftor, boendesegregation, barriärer till arbetsmarknad och utbildning, men även normsystem och världsbilder i olika grupperingar) spelar en viktig roll behöver systemiska förändringar åstadkommas för att verksamt påverka problemet.
- **Inga möjligheter att lösa slutgiltigt.** Det är (inom överskådlig tid) inte möjligt att vidta åtgärder som en gång för alla löser problemet. Problematiken kommer att finnas kvar och behöva hanteras under lång tid.

I debatten om hedersrelaterat våld och förtryck blir dessa egenskaper tydliga. Typiskt för svårlösta samhällsfrågor är att man inte ens kan komma överens om hur man ska benämna temat. Även om uttrycket 'hedersrelaterat våld och förtryck' förekommer ofta,

så finns det starka röster som är djupt kritiska till att begreppet över huvud taget används, medan andra understryker behovet av att problematisera begreppet och de potentiella konsekvenserna av att använda det.³ När vi har med omstridda komplexa samhällsfrågor att göra så bevakas språkbruket noga. Vilka ord och formuleringar man använder tolkas som uttryck för vilket perspektiv man företräder. Detta kan innebära att man måste vara mycket omsorgsfull i ordvalet om man inte vill bli anklagad för en hel uppsättning värderingar och åsikter som man kanske inte står för. I diskussioner om hedersrelaterat våld kan det exempelvis vara svårt att veta vad man ska använda för ord för att beteckna föräldrar, barn och ungdomar som har en bakgrund i samhällen där kyskhetsnormer är utbredda. Att tala om ”invandrare” kan tolkas som uttryck för en bristande insikt om hur stora skillnader det finns inom denna heterogena kategori, vilket kan leda till att den som talar i sådana termer misstänks för att vara rasist.

Som synes av punkterna ovan så innebär komplexa samhällsfrågor särskilda utmaningar för den som strävar efter att utveckla verk samma åtgärder och lösningar. Några av de viktigaste utmaningarna är följande:

- a) Om problemens orsakssammanhang är komplexa kan man inte förvänta sig att en enda typ av åtgärd ska kunna lösa problemet – det behövs en bukett av olikartade åtgärder och strategier som riktar sig mot olika delar av problemkomplexet.
- b) Man kan inte heller förvänta sig att uppnå radikala förbättringar på kort tid, utan det är nödvändigt att ha en lång tidshorisont och bedriva uthålligt och systemförändrande arbete.
- c) Vidare är det ofta oundgängligt att utveckla förbättrade samverkansformer mellan aktörer som har mycket olika roller och synsätt.
- d) Inte sällan finns det spänningar mellan de olika synsätten som ställer stora krav på förmåga att konstruktivt hantera perspektivskillnader, inte minst att hitta ett sätt att prata om tematiken som reducerar polariseringstendenserna som ofta är starka.

Projekt som syftar till att förebygga hedersrelaterat våld

Det har under de senaste femton åren runt om i Sverige genomförts ett mycket stort antal projekt och andra aktiviteter som syftar till att förebygga hedersrelaterat våld. Bara inom ramen för regeringens program mot hedersrelaterat våld 2003-2007 beviljade länsstyrelserna medel för över 400 projekt (Hanberger et al., 2008). Det har också genomförts ett stort antal mer eller mindre genomarbetade utvärderingar av projekt inom området, såväl av övergripande karaktär (se t.ex. Mårald et al. 2008; Manninen, 2008; Reyes, 2005; Schlytter et al., 2011; Lundgren et al., 2010) som mer ingående vad gäller enskilda projekt (se t.ex. Schlytter & Kanakura, 2007; Kadic, 2008; Nasih & Schlytter, 2009; Mühling, 2013; Bogestam, 2013; Mawlod, 2010).

Projekten har olika karaktär. Hanberger et al. (2008:26) delar in insatserna i fyra huvudkategorier: ”kartläggningar av olika former av HRV, skyddat boende med tillhörande kringinsatser, insatser för att höja kunskapen om HRV och attitydpåverkande insatser för att motverka hederstänkande och våldsinriktat hedersbeteende”. I den utvärdering Hanberger et al. gjorde av regeringens program mot hedersrelaterat våld formulerades fyra rekommendationer för det fortsatta arbetet, varav den första lyder: ”Utveckla förebyggande insatser riktade till potentiella förövare och familjer som sanktionerar

³ Se t.ex. diskussionen i Gruber, 2007, Hanberger et al., 2008 och Carbin, 2010.

Bygga broar																	
I hederns namn																	
Respekt, identitet och mångfald																	
Mellan två kulturer																	
Med barnen i centrum																	
Nuläge, bedöma, agera																	
Förebyggande värdegrundsarbete på SFI/Vux.utb.																	
Identitet, kyskhetskultur och rätt till ett eget liv																	
Det goda livet																	
Föräldrastöd med interkulturellt perspektiv																	
Kulturdiplomater																	

Figur 1.1: SKRUV-projektets delprojekt under perioden 1999-2014

De olika projekten har bedrivit kunskapsutveckling genom enkäter, intervjuer och dialoger; kunskaps-spridning genom föreläsningar och utbildningar; kompetensutvecklingsinsatser för olika yrkesgrupper som lärare, skolledare, polis, m.fl.; och utveckling av metodik och pedagogiskt material. En lång rad olika finansiärer har lämnat bidrag till olika projekt: Allmänna Arvsfonden, Länsstyrelsen i Halland, Länsstyrelsen i Östergötland, Brå, Polismyndigheten i Hallands län, Ungdomsstyrelsen, Svenska ESF-rådet, flera kommuner och enskilda skolor.

Ett mycket betydelsefullt inslag i SKRUV-projektets utveckling var och är det som projektledaren Eva Ohlsson kallar Kulturgruppen. Denna grupp uppstod i samband med ett projekt i stadsdelen Andersberg i Halmstad som drevs av ABF Sydhalland. Eva fick omkring 2010 tillfälle att börja arbeta med en grupp bestående av ett 30-tal kvinnor som invandrat till Sverige. Ursprungsländer och utbildningsnivå varierade, men det fanns ett flertal som hade låg utbildningsnivå, var analfabeter och hade mycket ofullständiga färdigheter i att tala svenska. Evas ambition var att starta samtal om våld i nära relationer, vilket visade sig vara svårt eftersom kvinnorna hade farhågor om vad öppenhet om sådana frågor skulle kunna leda till. Det finns bland annat en utbredd rädsla bland migranter från framförallt utomeuropeiska länder att svenska myndigheter ska ta barnen från familjerna.⁴ Genom att Eva hjälpte en rad enskilda kvinnor i svåra privata situationer växte det dock fram ett förtroende som möjliggjorde ett djupare samarbete. Ca. hälften av den ursprungliga gruppen kom att ingå i ett mer långvarigt utvecklingsarbete av metodik

⁴ Detta är något som ett flertal av de intervjuade oberoende av varandra har tagit upp som en svårighet man inte sällan möter när man inleder samtal med föräldrar med utländsk bakgrund om potentiellt känsliga teman.

för att föra dialoger om frågor med relation till hedersrelaterat våld och angränsande teman.⁵

I samband med en arbetsresa i Senegal 2010 som bland annat omfattade ett besök i ett lokalt sjukhus blev Eva uppmärksam på hur man där använde bilder för att underlätta kommunikationen med patienter och anhöriga som i många fall var analfabeter eller talade olika lokala språk. Eva insåg vilket kraftfullt pedagogiskt hjälpmedel väl valda bilder kan vara som stöd för att samtala om personliga teman. Under 2010-2011 påbörjades i samverkan med kvinnorna i Kulturgruppen arbetet med att utveckla en samling bilder som ska kunna fungera som stöd för värdegrundsdialoger. Ramen var projektet *Med barnen i centrum*, finansierat av Länsstyrelsen i Halland. Detta arbete fortsatte sedan inom ramen för projekten *Förebyggande värdegrundsarbete på SFI/Vuxenutbildningen 2011-2012*, *Det Goda Livet, 2012-2014*, *Identitet, kyskhetskultur och rätt till ett eget liv, 2011-2014* och *Föräldrastöd med interkulturellt perspektiv, 2013-2014*.

Projektet Processinriktad värdegrundsdialog

Projektet Processinriktad värdegrundsdialog (som alltså officiellt går under namnet Identitet, kyskhetskultur och rätt till ett eget liv) är en del av det större SKRUV-projektet. Givetvis finns det i den projektbeskrivning som gjordes i samband med ansökan om medel en avgränsning av projektets särskilda mål och aktivitetsplaner i förhållande till SKRUV-projektet som helhet, men gränsdragningarna är i stor utsträckning artificiella. Projektet Processinriktad värdegrundsdialog bygger sömlöst vidare på tidigare delprojekt inom SKRUV och ingår i ett kluster av flera parallellt drivna projekt, aktiviteter och verksamheter som på olika sätt bidrar till en och samma utvecklingsprocess.

I den ursprungliga ansökan om medel till projektet (2011) gjordes en mycket koncis formulering av projektledningens syn på den problem- och behovsbild som ligger till grund för projektet. Jag citerar denna bakgrundsteckning utförligt, eftersom den ger en god förståelse för utgångspunkterna:

Hur mycket stöd får egentligen föräldrar och barn i den mödosamma process som det innebär att förhålla sig till ett nytt norm- och värdesystem som inte liknar det man lämnat? Och framförallt – hur kan man stötta barnen som befinner sig i spänningsfältet mellan familjens och samhällets syn på exempelvis barnuppfostran, familjens roll och flickornas kyskhetskultur? Hur kan vi förebygga hedersrelaterat våld och förtryck som oftast uppstår i krocken mellan den patriarkala och kollektivistiska familjen och det individualiserade och sekulariserade samhället?

Familjen ställer krav på ungdomarnas lojalitet med familjen och skolan ställer krav på ungdomarnas lojalitet med samhället. Flickornas och kvinnornas krav på att vara ärbära och kyska ställs mot samhällets strävan efter jämställdhet och rätten att själv få välja sexualitet och livspartner. Personer med annan sexuell läggning hamnar i isolering och utanförskap. Kusinäktenskap eller arrangerade äktenskap är moraliskt riktiga i många samhällen liksom att kvinnan ska blöda på bröllopsnatten för att visa att hon är oskuld. I det svenska samhället är valet av livspartner en individuell rättighet. Hur ska då barnen välja? Följa sina föräldrars önsningar och drömmar eller välja utifrån samhällets syn på äktenskap? Har de egentligen ett val? Finns det möjligheter att påverka föräldrarna/familjerna att våga bryta gamla traditioner och vilka kommunikationsstrategier fungerar i så fall?

⁵ I gruppen ingår kvinnor från Irak, Somalia, Kurdistan, Turkiet, Libanon, Algeriet, Marocko och Afghanistan.

Barn och ungdomars vardagsliv mellan familjens normer och värderingar och samhällets ställer stora krav på förmågan att finna sin egen identitet i spänningsfältet mellan olika krav och förväntningar från samhället och familjen. Många gånger lämnas familjer och barn ensamma i sin situation, utan stöd från skolan och samhället, vilket kan leda till starka känslor av utanförskap, ensamhet och isolering. Ungdomar som vill förändra sin livssituation och som bryter mot familjens normer och värderingar riskerar att uteslutas ur familjen, att utsättas för våld eller att giftas bort mot sin vilja. Alternativet är ibland att leva i skyddat boende eller att få skyddad identitet.

Barn och ungdomar som lever "mellan två kulturer" måste få stöd i sin identitetsutveckling från både familjen och samhället för att känna delaktighet och trygghet i det svenska samhället samtidigt som man måste få känna delaktighet och tillhörighet till hemlandets kultur, tradition och religion. Om man inte får stöd i den processen finns det en risk att framförallt pojkar istället socialiseras in i subkulturer där man identifierar sig med andra ungdomar i samma situation. Subkulturerna är patriarkala, hierarkiska och kollektivistiska och bygger på makt och underordning och kräver enskilda medlemmars lojalitet med gruppen. I subkulturerna tvingas unga pojkar att bevaka sina systrars heder och de blir bärare av "hederskulturen". Vi menar att unga pojkar som socialiseras in i subkulturer även löper en ökad risk att värvas in i organiserade kriminella nätverk.

Vi menar att familjen - föräldrarna, svärföräldrar, mor- och farföräldrar med flera - måste få stöd i sitt föräldraskap och i sin situation för att barnen ska ha en bättre framtid. Vår utgångspunkt är att alla föräldrar/familjer gör det som man uppfattar som bäst för sina barn. Men ibland krockar det som samhället anser vara det bästa för barnet med det som familjen anser vara det bästa. Föräldrarna behöver medvetandegöras om att ungdomarna befinner sig mellan två norm- och värdesystem och att samhället och familjen måste samarbeta för att barnens identitetsutveckling ska vara positiv. Genom dialog och långsiktigt värdegrundsarbete med barnen i centrum är det möjligt att förändra attityder och värderingar och att minska riskerna för hedersrelaterat våld och förtryck. Genom att bygga broar mellan familjen och samhället och inom familjen kan vi skapa en bättre framtid för barnen. (Ansökan om medel till insatser mot hedersrelaterat förtryck och våld, 2011)

Den problembild projektledningen tecknar pekar alltså ut behovet av att föräldrar vars barn befinner sig i spänningsfältet mellan olika norm- och värdesystem medvetandegörs om barnens belägenhet och om behovet av att familjen och det svenska samhället samarbetar för att möjliggöra en positiv identitetsutveckling för barnen. Medlet för detta medvetandegörande är vad man i projektet kallar processinriktad värdegrundsdialog, som innebär samtal som inbjuder till reflektion mellan den personal som har kontakt med föräldrar i sina yrkesroller vid förskolor, skolor, hälsovårdsinrättningar, flyktingmottagning, SFI, socialtjänst och kanske andra verksamheter. I kapitel 3 analyseras förändringsteorin i ansatsen mer ingående.

Projektets mål

I den ursprungliga projektansökan från 2011, som är relativt utförligt, nämns ett stort antal mål för projektet. De centrala målen formuleras i följande avsnitt:

Målet med projektet är att fler personer (pedagoger, elevhälsopersonal m fl) som arbetar inom skolan (förskolan-vuxenutbildningen) ska få ökade kunskaper om migration, kyskhetskultur, patriarkala och kollektivistiska familjestrukturer och dess kopplingar till hedersrelaterat våld och förtryck, segregation och utanförskap. Skolpersonalen ska få ökad kunskap om barns och ungdomars identitetsutveckling "mellan två kulturer" och riskerna med att ungdomar socialiseras in i subkulturer och kriminella gäng, hur man kan bygga broar till familjer i starkt segregerade miljöer samt hur man kan arbeta med värdegrundsarbete riktat till föräldrar från kyskhetskulturer. Målet är att skolpersonalen ska bli bättre på att förebygga utanförskap, "gängbildningar", rasism, hedersrelaterat våld och förtryck och tvångsäktenskap och att man

ska bli bättre på att upptäcka elever som är utsatta för eller som utsätter andra för hedersrelaterat våld och förtryck och sätta in åtgärder tidigt. Målet är att skolpersonalen ska bli tryggare i sitt bemötande av elever och föräldrar i en mångkulturell skola och att man ska bli medveten om sin egen värdegrund och sina egna fördomar. Målet är att skolpersonalen ska ha en djup förankring i en värdegrund som utgår från nationella lagar, styrdokument, likabehandlingsplanen, barnkonventionen och mänskliga rättigheter. (Ansökan om medel till insatser mot hedersrelaterat förtryck och våld, 2011)

I figur 1.2 nedan finns en sammanställning av alla de mål som nämns i ansökan.

<p>Utveckla metoder och verktyg</p> <ul style="list-style-type: none"> – För kommunikation när det saknas gemensamt språk – Pedagogiska verktyg för positiv identitetsutveckling för barn – Metoder för kompetenshöjande insatser för skolpersonal – Metoder för att öka föräldrars inflytande, delaktighet och ansvar i skolverksamheten. – Testa metoder <p>Utveckla former för lärande och mötesplatser för dialog mellan föräldrar, barn och personal</p> <p>Ta del av andras erfarenheter och metoder</p> <p>Sprida kunskaper genom föreläsningar och handledning för pedagoger och skolhälsopersonal om:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Migration – Kyskhetskultur – Kollektivistiska familjestrukturer – Orsaker till hedersrelaterat våld – Identitetsutveckling för barn mellan två kulturer <p>Kompetensutveckling hos skolpersonal</p> <ul style="list-style-type: none"> – Bli mer medvetna om egen värdegrund – Ha djup förankring i politiskt beslutad värdegrund – Bli tryggare i bemötande – Bli bättre på att förebygga hedersrelaterat våld m.fl. problem – Bli bättre på att upptäcka utsatta elever <p>Sprida metoder:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Hur man kan arbeta med unga pojkar som bärare av hederskulturen – Hur man kan bygga broar till familjer – Kunskap om metoder för värdegrundsarbete med föräldrar från kyskhetskulturer – Till andra kommuner – Nationellt <p>Långsiktigt hållbar implementering av nya kunskaper i förskolor och skolor</p> <ul style="list-style-type: none"> – Utveckla handlingsplaner/likabehandlingsplaner kopplade till värdegrundsdialog – Utveckla bemötande <p>Upprätta samverkan</p> <ul style="list-style-type: none"> – mellan de tre regionerna Halland, Skåne och VGR – mellan lokala aktörer <p>Förbereda en EU-ansökan</p>

Figur 1.2: Mål nämnda i ansökan om projektmedel

Efter diskussioner i den nationella styrgruppen för projektet rekommenderades att målen kring spridning av metoder skulle tonas ned, eftersom projektet i första hand syftar till metodutveckling och metodutprovning.

I kapitel 3 beskrivs projektets förändringsteori och aktiviteter närmare.

2. Att förstå förändringsprojekt: Om systemiskt samhälls-entreprenörskap, förändringsteorier och spänningar mellan perspektiv

Detta kapitel lägger en grund för utvärderingen av projektet Processinriktad värdegrundsdialog genom att tillhandahålla en teoretisk referensram i form av ett antal nyckelbegrepp och infallsvinklar. Det är nödvändigt att ha en sådan referensram för att kunna sätta in det aktuella projektet i ett större perspektiv, förstå dess förutsättningar och kunna värdera strategier och resultat. Den första delen av kapitlet beskriver olika typer av samhälls-entreprenörskap, med särskilt fokus på förutsättningarna för den typ av projekt vi har att göra med här: ”systemiskt samhällsentreprenörskap”. Därefter diskuteras olika infallsvinklar på det i sammanhanget helt centrala begreppet ”förändringsteorier”. Här ges en introduktion till hur olika tolkningsperspektiv leder till olika typer av förändringsteorier, samt hur man kan identifiera ett projekts förändringsteoriprofil genom en typologi över olika slags strategier och åtgärder. Kapitlet avslutas med ett avsnitt om vilken roll kunskap och lärande kan spela i förändringsstrategier beroende på vilka komplexitetsnivåer lärandet når.

Systemiskt samhällsentreprenörskap

Samhällets ansträngningar för att hantera angelägna komplexa samhällsfrågor sker till stor del inom ramen för etablerade samhällsinstitutioner: myndigheter, förvaltningar, skola, socialtjänst, etc. De initiativ som uppstår och drivs utanför dessa institutioner spelar dock en mycket väsentlig roll, i synnerhet för att utveckla sociala innovationer som kan bidra till en bättre förmåga att hantera en problematik som de etablerade institutionerna inte lyckats ta hand om på ett rimligt tillfredställande sätt. Nyskapande initiativ för att utveckla bättre sätt att hantera samhällsproblem och förverkliga samhällsnyttiga visioner kallas ibland för *samhällsentreprenörskap* (Gawell et al., 2009; Sander & Jordan, 2011; Berglund et al., 2012). Många betydelsefulla sociala innovationer utvecklas av samhällsentreprenörer som arbetar utanför de konventionella ramarna. En viktig problematik som uppstår då är hur lovande sociala innovationer faktiskt ska kunna spridas från samhällsentreprenörens egen verksamhet till de mer etablerade aktörerna (som t.ex. skola, socialtjänst, hälsovård) som skulle kunna förbättra sin verksamhet med hjälp av innovationen.

Det projekt som utvärderas i denna studie är ett tydligt exempel på just samhällsentreprenörskap. För att kunna värdera hur väl ett visst samhällsentreprenöriellt initiativ fungerar är det dock viktigt att göra skillnad mellan olika typer av samhällsentreprenörskap, eftersom målen och förutsättningarna kan variera mycket starkt. I en studie av Sander & Jordan (2011) beskrivs schematiskt fyra typer av samhällsentreprenörskap, av vilka tre är direkt relevanta här. Dessa tre typer har alla gemensamt att den främsta drivkraften bakom de initiativ som drivs är att på något sätt bidra till att samhället blir bättre.

Evenemangsfokuserat samhällsentreprenörskap betecknar initiativ som syftar till att genomföra enskilda evenemang, så som en teaterföreställning, en utställning, en konferens, en festival eller liknande. Evenemangen kan syfta till att väcka uppmärksamhet och engagemang för en viss fråga, bidra till ökad kunskap och reflektion och

skapa debatt. Även om de drivande personerna har ett långsiktigt engagemang för vissa teman eller frågor, så står varje evenemang för sig. Tidshorisonten är i allmänhet kort och det finns mestadels inte en systematisk långsiktig strategi för att uppnå vissa närmare specificerade mål. Evenemangsfokuserat samhälls-entreprenörskap spelar en mycket viktig roll i samhället, men det är svårt att utvärdera effekterna av enskilda projekt vad gäller de mer långsiktiga målen man vill bidra till att uppnå.

Verksamhetsbyggande samhälls-entreprenörskap innebär att man sett ett behov av en viss typ av verksamhet, som t.ex. ett skyddat boende, en kvinnojour eller arbetsintegrerande sociala företag. Man startar ett initiativ för att bygga upp en sådan verksamhet. Denna typ av initiativ syftar till att vara varaktiga och fylla ett behov i samhället som etablerade institutioner inte lyckats fylla. Som verksamhetsbyggande samhälls-entreprenör är man beroende av andra aktörer för finansiering, kompetenser, tillstånd och mycket annat, men fokus är på att bygga upp en egen verksamhet som man själv kan utforma och styra. Även denna typ av samhälls-entreprenörskap spelar en mycket viktig roll i samhället, främst som komplement till offentliga sektor och privata näringslivet på områden där dessa aktörer av olika skäl inte tillhandahåller en tillräckligt bra verksamhet.

Systemiskt samhälls-entreprenörskap talar man om när det handlar om initiativ som syftar till att uppnå förändringar i hur etablerade förvaltningar, myndigheter eller andra samhällsliga verksamhetsformer fungerar, eller vad gäller lagstiftning, samhällslig resursfördelning och politik. Här finns ofta ett djupgående engagemang för att uppnå förändringar vad gäller de bakomliggande orsakerna till vissa angelägna samhällsproblem, snarare än att hantera symptom eller konkreta konsekvenser. Uppgiften som de systemiska samhälls-entreprenörerna tar sig an har en helt annan karaktär än de två tidigare nämnda typerna, eftersom det här handlar om att påverka *andra* aktörer, aktörer som ofta är komplexa och trögföränderliga organisationer. Exempel på sådana är skolor och förskolor, socialtjänsten, flyktingmottagning, andra kommunala förvaltningar, polisen, rättsväsendet, vårdorganisationer och politiska församlingar.⁶

Dessa distinktioner är viktiga att ha i minnet när man ska utvärdera projekt, i synnerhet om det som i fallet SKRUV-projektet i grunden handlar om ett systemiskt samhälls-entreprenörskap. Projekt kopplade till initiativ som syftar till att bidra till systemiska förändringar kan sällan uppvisa resultat som innebär att man uppfyllt de mål initiativet som helhet hade, eftersom man på den korta projekttiden inte kan åstadkomma omfattande systemförändringar. De egentliga målen för projekt av denna karaktär har en tidshorisont som sträcker sig långt utöver det avgränsade projektets tidsramar. Det som ska utvärderas är därför mer begränsade mål, så som t.ex. om man lyckats utveckla en lovande metodik som har potential att vara skalbar eller om man bidragit till att förändra medvetenhet, kunskap, attityder, motivation, etc. hos för initiativet centrala målgrupper.

Spridning av sociala innovationer

⁶ Den fjärde typen är det *dialektiska* samhälls-entreprenörskapet, som kännetecknas av att man vill verka för vissa existentiella grundvärden i samhället, men inte har förutfattade meningar av hur detta ska göras, då man är väl medveten om det sällan är möjligt att i en komplex miljö kunna implementera en viss vision. I stället arbetar man processoriterat för att skapa dialoger med olika aktörer om hur man kan hantera vissa problem eller bättre tjäna vissa behov och värden (se vidare Sander & Jordan, 2011 och Jordan, Andersson & Ringnér, 2013). Detta är svårt att göra i form av projekt med extern finansiering, eftersom ansökningsprocessen vanligen förutsätter att man formulerar konkreta mål som ska uppnås med specificerade tillvägagångssätt.

Det systemiska samhälls-entreprenörskapet syftar till att utveckla sociala innovationer som förbättrar samhällets sätt att hantera olika företeelser i samhällslivet. Det ligger i sakens natur att utvecklingen av innovationen sker utanför etablerade institutioner, men avsikten är att de etablerade institutionerna ska göra bruk av innovationen och institutionalisera den som en del av sin ordinarie verksamhet. Frågan blir då hur det ska gå till när innovationen ska spridas från innovatörens lilla sammanhang in i de stora samhällsinstitutionerna och där tas i bruk i stor skala. Det finns inte så mycket forskning om spridning av sociala innovationer. Ett inflytelserikt perspektiv inom området är dock den tolkningsansats som kalla *interessement* (Akrich, Callon & Latour, 2002). Man menar här att innovationer inte sprids i första hand på grund av själva innovationens inneboende goda egenskaper, utan därför att innovationen på olika sätt tjänar de syften som ett antal olika intressenter med olika roller har. Bara om de relevanta intressenterna upplever att innovationen tillgodoser behov eller löser problem som intressenterna själva ser som angelägna kommer de att ta till sig innovationen och stödja dess implementering i den egna verksamheten. Skälen till att intressenterna gör bruk av innovationen kan mycket väl vara rätt annorlunda än de skäl innovatören hade för att utveckla innovationen. Interessementansatsen pekar också på svårigheterna att försöka ”sälja in” en innovation hos en målgrupp, hur övertygad man än är om att målgruppen har behov av den. Spridning av sociala innovationer som utvecklats av entreprenörer sker oftast via personliga kontaktnätverk där det antingen redan finns en etablerad förtroenderelation, eller där ”mottagaren” av innovationen är aktivt intresserad av det innovationen har att bidra med (Jordan, Andersson & Ringnér, 2013:53-57). Detta innebär att spridningen av sociala innovationer är starkt beroende av, och därför sårbar för, relativt slumpmässigt tillkomna relationer mellan personer som av olika skäl är intresserade och engagerade i likartade frågor. Det gäller särskilt personer som har nyckelpositioner och därigenom ett särskilt handlingsutrymme: personer med stora kontaktnätverk till andra inflytelserika personer (”gatekeepers”), projektledare och chefer. Många lovande initiativ och projekt har runnit ut i sanden för att sådana nyckelpersoner har bytt jobb eller blivit långtidssjuka och de som tagit över rollen har saknat intresse, kunskap och engagemang. Det är viktigt att ha dessa dynamiker i minnet både när man bedömer möjligheten att en innovation ska nå stor spridning och när man utformar en strategi för att främja att innovationen tas i bruk hos målgrupperna.

Förändringsteorier

Det finns goda argument för att begreppet ’förändringsteori’ bör spela en central roll vid utvärderingar av projekt som syftar till just förändring (Blamey & Mackenzie, 2007, Aragón, 2010). Den önskade förändringen kan vara att reducera omfattningen av ett visst problem, öka mängden av en önskad företeelse, förverkliga en ny idé eller vision eller förändra vissa förhållanden i en önskvärd riktning. Begreppet förändringsteori pekar på att den som vill uppnå en viss förändring har föreställningar om hur själva förändringsprocessen ska fungera, d.v.s. vilka verkansmekanismer som ska sättas i arbete för att de befintliga tillståndet ska kunna röra sig i en önskad riktning. De som initierar och driver förändringsprojekt är ofta ’doers’, handlingsmänniskor. De har fokus på att få saker att hända och ägnar inte alltid så mycket uppmärksamhet till att i ord formulera sina föreställningar om hur förändringen är tänkt att gå till. Med andra ord: det är långtifrån alltid som förändringsteorin som ligger till grund för ett projekt är tydligt artikulerad, ens i projektledarnas egen föreställningsvärld. Detta betyder att en utvärderare inte bara kan

fråga projektledarna om vilka förändringsteorier som vägleder utformningen av deras initiativ. Ibland måste förändringsteorin rekonstrueras genom att granska de aktiviteter som genomförs inom projektet och utifrån dessa härleda hur man föreställt sig att projektet ska leda till de önskade förändringarna.

Genom att faktiskt formulera ett projekts förändringsteori klart och tydligt blir det möjligt att granska rimligheten i den strategi som valts. När man har klarhet över förändringsteorins natur är det lättare att se vad det är som bör utvärderas. Det blir också lättare att jämföra projektet med andra projekt, som tagit fasta på andra typer av förändringsteorier. I bästa fall blir det möjligt att utveckla en typologi över både de förändringsteorier som faktiskt använts i olika initiativ och teoretiskt möjliga, men ännu oprövade, förändringsteorier.

Olika perspektiv leder till olika förändringsteorier

Den förändringsteori som sätts i arbete i ett projekt som syftar till förändring växer fram som en naturlig del av det perspektiv den är inbäddad i. Olika individer och grupperingar vägleds av olika perspektiv och förespråkar olika typer av förändringsteorier. För att kunna förstå egenskaperna i en förändringsteori och kunna bedöma dess karaktär, styrkor och begränsningar är det därför värdefullt att ha överblick över och kunna jämföra olikartade perspektiv.

Det finns många olikartade perspektiv på viktiga samhällsfrågor. Företrädare för olika perspektiv förespråkar olika typer av strategier för att reducera problem och uppnå önskvärda förändringar. Inte sällan är företrädare för vissa perspektiv starkt kritiska till de strategier som förespråkas av företrädare för andra perspektiv. Min utgångspunkt i denna utvärdering är att skillnaderna mellan perspektiv i hög grad kan förklaras genom följande skillnader:

- Vilka problem och frågor som framstår som viktiga och hur dessa formuleras.
- Vilka intressen och värden man i första hand värnar om.
- Vilka antaganden man har om vad ett visst problem beror på (orsakssammanhang bakom problem).
- Vilka föreställningar man har om hur en önskad förändring kan gå till (verksamma mekanismer, orsakssammanhang bakom lösningar).
- Vilka farhågor man har om oönskade konsekvenser av olika åtgärder och handlingsstrategier (företrädesvis hos meningsmotståndare).
- Vilka blinda fläckar perspektiv har (problem man inte uppmärksammar, möjliga oönskade konsekvenser man inte tänker på).

Såväl bland de aktörer som inom ramen för förändringsprojekt eller sina ordinarie yrkesroller arbetar med att försöka förebygga hedersrelaterat våld och förtryck, som bland debattörer som kritiskt granskar andras synsätt eller förespråkar ett eget synsätt finns många olikartade perspektiv på hur man bör se på och hantera temat hedersrelaterat våld och förtryck.

I den utvärdering av regeringens insatser mot hedersrelaterat våld som Hanberger, Ghazinour och Mårald (2008) genomförde görs en översiktlig beskrivning av sju olika perspektiv som författarna funnit bland forskare och debattörer i Sverige. Jag har nedan

utgått från deras beskrivningar och sammanställt exempel på nio olikartade perspektiv på problematiken kring hedersrelaterat våld och förtryck. Syftet är dels att visa hur olika perspektiven kan vara och dels att ge exempel på hur skillnader i vilka åtgärder som förespråkas kan förklaras av skillnader i antaganden, förändringsteorier och mål. Jag har valt att sätta fiktiva personnamn på varje perspektiv för att betona att det knappast går att rättvisande beskriva perspektiv som omfattas av en stor grupp. Det finns stora variationer i hur man resonerar också inom vissa "läger" och det finns många som integrerar flera olika perspektiv i sitt eget synsätt.

Jag har också valt att börja med ett perspektiv som är starkt kritiskt mot att över huvud taget tala i termer av hedersrelaterat våld och förtryck, för att redan från början ha med ifrågasättandet av den grundläggande problemformuleringen.

1. Anders synsätt: ett HRV-kritiskt perspektiv			
Antaganden/Problemformulering	Aktiviteter	Förändringsteorier	Mål
<ul style="list-style-type: none"> • En av de viktigaste samhällsfrågorna över huvud taget är den utbredda tendensen att dela in världen i "Vi" och "Dom", där "Vi" ses som kompetenta, högt utvecklade och goda, medan "Dom" ses som okunniga, fördomsfulla och behäftade med normer som leder till skadliga beteenden. • HRV-problematiken är starkt överdriven i den offentliga diskursen. Detta är farligt, för det kan leda till stigmatisering av vissa etniska grupper och felaktig prioritering av resurser för åtgärder. • HRV-diskursen kan leda till att skolan blir en kontrollinstans som övervakar om barn med invandrarbakgrund avviker från den svenska normen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kritik av diskurser om Vi och Dom i olika delar av svenska samhället. • Kritisk granskning av tendenser att inta moraliskt överordnad position där "det svenska" är norm. • Debattinlägg som kritiserar stereotypisering i form av att behandla vissa grupper som bärare av vissa egenskaper. 	<ul style="list-style-type: none"> • En offentlig kritisk diskussion om diskurser om "Dom" i allmänhet och HRV i synnerhet kan leda till en mer respektfull och kunskapsbaserad praxis vad gäller problem med våld och tvång. • Kritisk diskussion av tendenser att göra en stereotyp föreställning om det svenska till norm kan bidra till en större medvetenhet om och öppenhet för komplexitet. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slut på utpekande av vissa kulturer som 'hederskulturer'. • Större insikt och ödmjukhet inför mångfald, samt ökad medvetenhet om egna fördomar och anspråk på moralisk överlägsenhet. • Rimliga proportioner i offentlig diskurs om våld mot kvinnor. • Åtgärder ska baseras på det enskilda fallets omständigheter, inte på stereotypa föreställningar.

2. Birgittas synsätt: ett kulturperspektiv			
Antaganden/Problemformulering	Aktiviteter	Förändringsteorier	Mål
<ul style="list-style-type: none"> • Hederstänkande är en konsekvens av vissa kollektivistiska kulturer, där normerna betonar individens förpliktelse att underordna sina personliga önskemål under kollektivets normer och intressen. • När familjer från en kollektivistisk kultur migrerar till ett samhälle präglad av en individualistisk kultur uppstår kulturkrockar. • Den barnuppfostran som praktiseras i kollektivistiska kulturer fungerar inte i ett individualistiskt samhälle, eftersom barnen möter 	<ul style="list-style-type: none"> • Dialoger och övningar som främjar reflektion och omgestaltning av värderingar, normer och beteenden, baserade på både förståelse för kulturella skillnader och mänskliga rättigheter. Gärna ledda av personer med dubbla kultur- 	<ul style="list-style-type: none"> • Kunskap om svenska lagar och normer kan minska HRV dels genom att invandrare följer gällande lagar, dels genom att känedom om lagar och normer leder till förändringar av deras egna synsätt och normer. • Dialoger leder till ökad medvetenhet, ökad förståelse och 	<ul style="list-style-type: none"> • Familjemedlemmar som haft ett traditionellt hederstänkande har förändrats i sitt tänkande och sina normer så att de inte längre är benägna att använda sådant tvång, hot och våld som strider mot mänskliga rättigheter. • Unga män från hederkulturer har förändrat sin syn på innebörden i

<p>helt andra normer i skolan, bland kamrater och i media än de som gäller i familjen.</p>	<p>kompetenser.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Informera om de lagar och normer som gäller i det svenska samhället. • Utbilda föräldrar i hur det individualistiska majoritetssamhällets barnuppfostran fungerar: tidig gränssättning och fostran av barnets normer. 	<p>reflektion om orsakssamband, olikheter, olika behov. Detta möjliggör en konstruktiv förändring av normer och beteenden så att spänningen mellan den egna kulturen och majoritetssamhället kan hanteras och en genuin integrationsprocess kan äga rum.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Om föräldrar får kännedom om uppfostringsmetoder som fungerar utan våld, hot och kontroll får de möjlighet att i större utsträckning välja att ändra sina förhållningssätt. 	<p>hedersbegreppet, så att de ser som sin uppgift att skydda sina systrars integritet, snarare än att kontrollera deras livsval.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Föräldrar har förändrat sitt sätt att uppfostra sina barn, så att det är mer kompatibelt med majoritetssamhällets förutsättningar.
--	--	--	---

3. Claes synsätt: ett socialpsykologiskt perspektiv

Antaganden/Problemformulering	Aktiviteter	Förändringsteorier	Mål
<ul style="list-style-type: none"> • En viktig orsak till HRV-problematiken är de socialpsykologiska konsekvenserna av migration: behov av trygghet, begriplighet, identitet i en osäker och främmande situation leder till stark betoning av gruppens egna normer, värderingar och avgränsningar. Detta kan också tolkas som en form av motstånd mot majoritetskulturens överordning. • I invandrade familjer försvagas ofta männens position (statusförlust), medan kvinnornas stärks. Detta kan leda till att män reagerar med att vilja utöva starkare kontroll. • Barn och ungdomar hamnar i glappet mellan minoritets- och majoritetskulturen och hamnar lätt i konflikter med sina föräldrar. 	<ul style="list-style-type: none"> • Stöd till integration i det svenska samhället genom språkundervisning, utbildning om svenska samhället, mötesplatser, stöd till att få arbete. • Stöd till barn och ungdomar att hitta fram till ett konstruktivt sätt att skapa sig en identitet som integrerar båda kulturen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Om migranter får möjlighet till en säker och begriplig tillvaro med goda möjligheter att integrera sig i majoritetssamhället utan att ge upp sin egen identitet, då reduceras behoven av att med drastiska medel upprätthålla traditionella normer och värderingar. 	<ul style="list-style-type: none"> • Reducerad stress och osäkerhet genom en större förståelse för svenska samhället, och en bättre social och ekonomisk integration.

4. Doris synsätt: ett könsmaktsperspektiv

Antaganden/Problemformulering	Aktiviteter	Förändringsteorier	Mål
<ul style="list-style-type: none"> • Våld mot kvinnor förekommer i alla samhällen och är en konsekvens av en könsmaktordning som systematiskt ger män en överordnad och kvinnor en underordnad ställning. • Våld och förtryck mot kvinnor har sin grund i mäns kontroll av kvinnors sexualitet och rätt att bestämma över sina egna liv. 	<ul style="list-style-type: none"> • Medvetandegöra om och därmed avslöja den rådande könsmaktordningen. • Sprida kunskap om patriarkala strukturer och våld. • Utveckla bättre rutiner inom rätts- 	<ul style="list-style-type: none"> • Om det i samhället finns en stark medvetenhet om orättfärdiga könsmaktstrukturer och olika former av våld och förtrycksmekanismer blir det svårare att upprätthålla dem. • Om det finns effektiva 	<ul style="list-style-type: none"> • Ett jämlikt samhälle, jämlika relationer. • Kunna erbjuda effektivt skydd för flickor och kvinnor i utsatta situationer. • Att alla själva

<ul style="list-style-type: none"> • Det är av central betydelse att se HRV-problematiken som orsakad av den allmänna könsmaktdonningen i stället för att se den som ett kulturspecifikt fenomen. 	<p>väsendet för att skydda utsatta och markera kraftfullt mot förövare.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inrätta skydd för utsatta flickor och kvinnor. • Stödja flickor och kvinnor att frigöra sig från förtryckande förhållanden. 	<p>skyddade boenden och andra stödresurser för utsatta kvinnor är det lättare för dessa att bryta sig ut ur förtryckande sammanhang och få möjlighet att själva bestämma över sina livsval.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Om unga kvinnor får stöd för sin självkänsla, tillgång till kunskap och jämlikhetsbaserade värderingar och synsätt, samt bekräftelse på sin egen identitet och egna önskemål, då kan de lättare frigöra sig. 	<p>kan göra fria val om sina livsvägar.</p>
--	--	--	---

5. Eriks synsätt: ett familjesystemiskt perspektiv

Antaganden/Problemformulering	Aktiviteter	Förändringsteorier	Mål
<ul style="list-style-type: none"> • Individ som är utsatt för HRV är del i en familj som man på gott och ont måste förhålla sig till. • HRV är en konsekvens av en störning i familjesystemet. • Unga kvinnor som blir utsatta för HRV lider ofta svårt vid längre separation från föräldrar, syskon och andra släktingar, t.ex. i skyddat boende. Ofta återvänder de till sina familjer, trots uppenbar risk för att bli utsatta för fortsatt tvång och våld. 	<ul style="list-style-type: none"> • Samtal i familjen ledda av utbildad personal. • Medling. • Möjliggöra kontakt mellan familjemedlemmar på sätt som garanterar utsatta individers fysiska säkerhet, så att relationer kan upprätthållas och bearbetas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Om familjen får stöd i att hantera sina konflikter konstruktivt kan fungerande familjerelationer där våld och hot inte förekommer (åter-) upprättas. • Om utsatta personer kan erbjudas åtgärder som samtidigt ger dem fysisk säkerhet och möjliggör att de har kontakt med sina familjer kan man dels förhindra HRV, dels skapa förutsättningar för ett närmande mellan familjemedlemmarna. 	<ul style="list-style-type: none"> • Hållbara familjerelationer fria från våld, hot och tvång. • Garanterad säkerhet för utsatta individer med samtidig möjlighet att upprätthålla kontakt med den egna familjen.

6. Filipas synsätt: ett individualpsykologiskt perspektiv

Antaganden/Problemformulering	Aktiviteter	Förändringsteorier	Mål
<ul style="list-style-type: none"> • Våld i nära relationer kan till stor del förklaras med att förövaren har någon typ av personlighetsstörning, bristande impuls kontroll eller posttraumatiskt stresssyndrom. • Psykisk obalans kan ha sin grund i traumatiska erfarenheter och/ eller en utsatt situation som flykting/migrant. • Även i hederskulturer är det bara personer som är i psykisk obalans som utövar omfattande fysiskt och psykiskt våld. 	<ul style="list-style-type: none"> • Psykoterapi och andra former av validerade behandlingsmetoder för personlighetsstörningar, aggressionskontroll och posttraumatiskt stress. 	<ul style="list-style-type: none"> • Genom terapeutiska samtal kan individer i psykisk obalans utveckla insikter, strategier och färdigheter som leder till att de blir mer stabila och mindre våldsbenägna. 	<ul style="list-style-type: none"> • Att personer som varit eller riskerat bli våldsutövare blir psykiskt stabila och därmed upphör med att vara ett hot mot familjemedlemmars säkerhet.

7. Gunnars synsätt: ett mänskliga rättigheter-perspektiv

Antaganden/Problemformulering	Aktiviteter	Förändringsteorier	Mål

<ul style="list-style-type: none"> • Varje människa har de rättigheter som beskrivs i FNs deklaration om de mänskliga rättigheterna. Dessa rättigheter är individuella, inte förhandlingsbara och måste värnas av samhället. • [Detta perspektiv har inget specifikt förklaringsystem för HRV] 	<ul style="list-style-type: none"> • Information om mänskliga rättigheter och lagstiftning genom utbildningar, informationsmaterial. • Effektivt stöd till drabbade genom rättsväsende, socialtjänst och frivilligorganisationer. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kunskap om vilka lagar och normer som gäller i det svenska samhället ökar sannolikheten för att potentiella förövare av tvång, hot och våld ska avstå från olagliga handlingar. • Kunskap om vilka lagar och normer som gäller i det svenska samhället stärker de utsatta i att värna sina rättigheter. 	<ul style="list-style-type: none"> • Alla ska respektera de mänskliga rättigheterna och de lagar som gäller i det svenska samhället. • Alla ska ha möjlighet att leva sina liv i enlighet med de mänskliga rättigheterna. • Samhället ska effektivt agera för att värna alla människors mänskliga rättigheter.
--	---	--	---

8. Hannas synsätt: ett narrativt (konstruktionistiskt) perspektiv

Antaganden/Problemformulering	Aktiviteter	Förändringsteorier	Mål
<ul style="list-style-type: none"> • De personer och grupper (t.ex. en familj) som utövar HRV skapar mening genom sina narrativ, d.v.s. de har sätt att tolka, känna och konstruera identitet och normer som leder till att de utövar våld i vissa situationer. • Hederstänkandet är en konsekvens av en kombination av traditionella meningsystem, migranternas livssituation och individuell grad av kunskap och personlig mognad. 	<ul style="list-style-type: none"> • Dialoger som skapar kunskap, förståelse och reflektion kring olika synsätt på barnuppfostran, olika normsystem och orsakssammanhang kring barns och ungdomars identitetsbildning, m.m. • Främjande av uppkomsten av goda förebilder för hur man som migrant från en hederskultur kan förhålla sig till mötet mellan ursprungskulturen och det svenska samhället. 	<ul style="list-style-type: none"> • Om personer och familjer får möjlighet att bli medvetna om och reflektera över olika tolkningar och normsystem så skapas bättre förutsättningar för en omkonstruktion av identiteter, normsystem och världsbild. 	<ul style="list-style-type: none"> • Framväxt av narrativ och normsystem som på ett konstruktivt sätt gör det möjligt att ha en stabil och prosocial identitet som invandrare i det svenska samhället.

9. Ingemars synsätt: ett intersektionellt perspektiv

Antaganden/Problemformulering	Aktiviteter	Förändringsteorier	Mål
<ul style="list-style-type: none"> • Hedersrelaterat våld måste förstås som en konsekvens av växelverkan mellan olika typer av sociala maktordningar grundade i klass, etnicitet, kön, sexuell läggning, generation. • Perspektiv som förklarar hedersrelaterat våld bara med hänvisning till egenskaper i vissa kulturella normsystem eller en generell könsmaktordning blir missvisande och leder till åtgärder som inte är anpassade till relevanta 	<ul style="list-style-type: none"> • Sprida kunskap och insikt om olika typer av sociala maktordningar och om hur de kan växelverka med varandra. • Situations- och kontextanpassade åtgärder beroende på de särskilda omständigheterna i enskilda fall. Kart- 	<ul style="list-style-type: none"> • Om berörda aktörer har insikt om olika typer av maktordningar så stärker det deras förmåga att utveckla verkliga förebyggande och hanterande strategier. • Varje fall har sina unika förutsättningar, därför måste åtgärder utformas på grundval av en kartläggning av de 	<ul style="list-style-type: none"> • Kunna ge situationsanpassat stöd till utsatta personer. • Avslöja olika typer av maktordningar som innebär över- och underordning, för att försvaga dem.

förutsättningar i olika fall.	läggning, riskbedömning och handlingsplan.	särskilda omständigheterna i det enskilda fallet.	
-------------------------------	--	---	--

Figur 2.1-9: Nio exempel på olika perspektiv på hedersrelaterat våld och förtryck

Spänningar mellan perspektiven

Som framgår av några av perspektivbeskrivningarna finns det spänningar mellan vissa perspektiv. Det HRV-kritiska perspektivet, könsmaktsperspektivet och det intersektionella perspektivet är kritiska till att förklara tvång, hot och våld mot kvinnor som en konsekvens av kulturspecifika mönster. Med ett könsmaktsperspektiv är könsmaktordningen i samhället i stort det grundläggande problemet som man bör sätta i fokus. Likaså är företrädare för ett könsmaktsperspektiv kritiska mot det familjesystemiska perspektivets orientering mot att förbättra familjrelationer, eftersom man har fokus på att stödja flickor och kvinnor att frigöra sig från förtryckande patriarkala relationer och att skydda dem mot våld och tvång. Omvänt innebär det familjesystemiska synsättet att det inte tjänar utsatta flickors intressen i längden att separera dem från sina familjer, eftersom många ändå återvänder för att de inte står ut med separationen från sina familjemedlemmar. Det individualpsykologiska perspektivet ser problematiken främst som en fråga om individer i kris eller med störningar i sin förmåga att upprätthålla goda sociala relationer med andra. Många av de andra perspektiven är sannolikt djupt kritiska till individinriktad behandling som lösning på HRV-problematiken, eftersom de ser orsakssammanhagen i termer av socio-ekonomiska, sociologiska eller kulturella mönster. Det intersektionella perspektivet riktar liksom könsmaktsperspektivet strålkastarljuset mot maktrelationer och förespråkar åtgärder som stödjer de som är i underordnad position. Med ett maktorienterat synsätt är man sannolikt kritisk mot perspektiv som inte uttryckligen tolkar problematiken som genomsyrad av ojämlika maktrelationer, utan snarare betonar individers och grupper konstruktion av identitet, mening och normer.

Som påpekades ovan så består skillnader mellan perspektiv bland annat i vilka orsakssammanhang man framför allt uppmärksammar, men också vilka problem man ser som centrala. De flesta synsätt präglas av att man fokuserar och söker lösningar för vissa typer av samhällsproblem. Några perspektiv ser dock som en huvuduppgift att kritisera de synsätt och problemhanteringsstrategier som företrädare för andra perspektiv förespråkar, eftersom man i skarp profil ser de potentiella negativa konsekvenser som dessa synsätt och strategier kan medföra.

I kapitel 3 kommenteras hur SKRUV-projektet positionerar sig i förhållande till olika tolkningsperspektiv.

Klassificering av förändringsteorier med hjälp av ”kvadrantmodellen”

Avsnittet om olika perspektiv som förekommer i diskussionen om hur samhället ska förhålla sig till frågan om hedersrelaterat våld visade att olika sätt att formulera frågan och olika övertygelser om orsakssammanhang leder till olika föreställningar om vilka åtgärder som bör vidtas. Ett sätt att få överblick över olika typer av strategier för att uppnå förändringar av oönskade mänskliga beteenden, i detta fallet hedersrelaterat våld

och förtryck, illustreras i figur 2.10.⁷ Figurens fyra fält visar på fyra olika kategorier av förändringsteorier vad gäller beteenden, d.v.s. övertygelser om vilka typer av strategier som kan vara verksamma för att reducera oönskade beteenden respektive stärka önskade beteenden.

I övre vänstra fältet finns de strategier som bygger på övertygelsen att något behöver hända inuti individer, som t.ex. förändringar i sätt att tänka, tolka och känna, i motivation och sociala färdigheter. Tror man att hedersrelaterat våld till betydande del har att göra med individers kognition, känslor, värdesystem och sociala färdigheter, då är det också naturligt att förespråka strategier som syftar till att uppnå förändringar hos individer.

	Det inre	Det yttre
Individ	<p>Något behöver hända inuti individer, t.ex.:</p> <p><i>Kognitivt</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ökad insikt/medvetenhet. • Tillägna sig ny kunskap. • Omvärdera synsätt, normer, värderingar. <p><i>Emotionellt</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Utveckla självkänsla/trygghet. • Utveckla emotionell intelligens. • Bearbeta känslor. <p><i>Identifikation/motivation</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Förändra självbild/identitet. • Mobilisera motivation. • Beteenderepertoar. • Få förebilder för önskade beteenden. • Öva in nya beteenden/utveckla nya färdigheter. 	<p>Något behöver hända med de signaler individer får, t.ex.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tydlighet om vilka beteenden som förväntas/ krävs och vilka som inte är tillåtna. • Konsekvenser i form av kännbara sanktioner vid oönskade beteenden. • Tydligare information om lagar, regelverk, normer • Handfasta incitament för önskade beteenden. • Information om vilka möjligheter det finns att få stöd och skydd.
Kollektiv	<p>Något behöver hända med kollektiva föreställningar, t.ex.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Öka allmänhetens/gruppens/personalens politikernas, etc. medvetenhet och kunskap. • Förändra/stärka gemensamma normer och värdegrunder. • Förändra ideal och förebilder. • Mjuka upp och nyansera "Vi-Dom"-kategoriseringar. • Höra personliga berättelser från "De Andra". 	<p>Något behöver hända med strukturer/ system, t.ex.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förändra regelverk, lagstiftning, skattesystem, socialförsäkring, etc. • Förändra resursfördelning. • Skapa sysselsättning, minska arbetslöshet. • Reducera barriärer till arbete för personer med utländsk bakgrund. • Utveckla styrdokument, rutiner, arbetssätt, instruktioner. • Förändra roller och ansvarsfördelning. • Utveckla metoder för kartläggning, utredning, handlingsplaner, etc. • Förändra organisationsstrukturer. • Förändra utbildningssystemet.

Figur 2.10: Typologi över olika typer av förändringsteorier

I övre högra fältet finns strategier som bygger på övertygelsen att man kan uppnå förändringar i människors beteenden genom de signaler man skickar till individen:

⁷ Figuren är inspirerad av den amerikanske filosofen Ken Wilbers kvadrantmodell (Wilber, 1995). Dock är den övre högra kvadranten här omdefinierad.

tydlighet i budskap om vad som är tillåtet och otillåtet, önskvärt och inte önskvärt, påtagliga sanktioner och belöningar, etc.

I nedre vänstra fältet finns strategier som knyter an till föreställningen om att kollektiva normer, värderingar, diskurser, identiteter och andra typer av sociala konstruktioner spelar en stor roll för beteenden. Strategierna här syftar till att påverka och förändra hur man i kollektiv som särskilda sociala grupper eller i offentligheten i stort uppmärksammar och värderar olika aspekter av det sociala livet.

I det nedre högra fältet finns strategier som är konsekvenser av synsättet att företeelser som hedersrelaterat våld i grunden är orsakade av samhällsliga förhållanden, så som utanförskap, arbetslöshet, bostadssegregation, diskriminering och andra ogynnsamma strukturella förutsättningar. Med ett sådant synsätt blir det naturligt att rikta uppmärksamheten på åtgärder för att personer med bakgrund i andra länder ska kunna få en god utbildning och avlönat arbete så att de kan integrera sig i samhället på ett konstruktivt sätt.

Som avsnittet om olika perspektiv visar finns det inom vart och ett av de fyra fälten stor variation i vilka åtgärder som förespråkas. Men modellen kan användas för att få en första överblick över den 'förändringsteoriprofil' som genomsyrar ett projekt eller en institutionaliserad strategi.

Kvadrantmodellen kan i viss mån ses som en övertalningsdefinition, det vill säga att om man accepterar modellens premisser så måste man rimligen också medge att alla fyra fälten pekar på relevanta orsakssammanhang och därmed på potentiellt verksamma strategier. Det är knappast hållbart att peka bara på ett av fälten och hävda att det är där förklaringarna till t.ex. hedersrelaterat våld finns, medan de andra fälten är irrelevanta. Så som modellen är presenterad här kan man säga att det övre högra fältet har något av en särställning i relation till de övriga. De strategier som förespråkas i den övre vänstra, nedre vänstra och nedre högra kvadranterna syftar till mer djupgående förändringar i individer, kollektiv och samhällsstrukturer. Sådana förändringar tar i allmänhet lång tid och kräver omfattande insatser. Strategierna som förespråkas i det övre högra fältet kan (i bästa fall) verka snabbt, men brukar kritiseras för att inte påverka de bakomliggande orsakerna till att problem som hedersrelaterat våld uppkommer.

Kunskapsförmedling och lärande som förändringsmekanism

Information, kunskap och lärande spelar ofta en betydelsefull roll i olika typer av förändringsprojekt. Man tänker sig att ökad kunskap om vissa ämnen ska leda till att målgrupperna förändrar sina attityder och sitt agerande i önskvärda riktningar. Det är dock inte alltid så tydligt hur man tänker sig att det går till när ökad kunskap hos vissa målgrupper resulterar i förändringar i beteende. Det finns ett flertal teoretiska modeller som pekar på kvalitativa skillnader i kunskap och lärande, t.ex. Blooms taxonomi (Anderson & Krathwohl, 2000). Här används begrepp baserade på *the Model of Hierarchical Complexity* (MHC), en teoretisk modell som beskriver komplexitetsnivåer i problemställningar och resonering (Commons, 2008).⁸ De för denna studie relevanta komplexitetsnivåerna är *kategorinivån*, *sambandnivån*, *systemnivån* och *perspektivnivån*.

⁸ MHC är en matematiskt definierad modell som i sin standardform omfattar 14 komplexitetsnivåer.

Det är enklast att förstå nivåerna om man tar utgångspunkten i *sambandnivån*. När en person uppfattar och resonerar om ett tema på sambandnivån så utgår personen från att det finns orsak-verkanrelationer, alltså samband, som dels förklarar varför olika företeelser finns, dels pekar ut möjliga sätt att uppnå förändringar. Det finns föreställningar om hur sambanden fungerar och därför är personen i stånd att dra sina egna slutsatser om såväl orsaker till upplevda problem, som de potentiella konsekvenserna av olika handlingsalternativ.

Kategorinivån, nivån innan sambandnivån, kännetecknas av att man *inte* tänker i termer av orsakssamband. Man söker inte efter de bakomliggande orsakssammanhang som kan förklara varför vissa problem uppstår, och man tänker heller inte i termer av att olika sätt att agera kan leda till långsiktiga konsekvenser i olika riktningar. En föreställningsvärld som (inom ett visst område, t.ex. barnuppfostran) saknar inslag av sambandnivån består till stor del av fasta uppfattningar om vad som är rätt och fel respektive bra och dåligt. Om man som person inte har reflekterat över orsakssammanhangen som är verksamma inom ett visst temaområde förlitar man sig i hög grad på traditionen, etablerad praxis ('så har vi alltid gjort') och vad auktoriteter säger. Det kan finnas en förväntan om att det finns riktiga och felaktiga sätt att bete sig, som inte grundar sig i en självständig förståelse av orsaker och konsekvenser.

Systemnivån innebär att man har en förståelse för att orsakssammanhang kan vara långt mer komplexa än enkelriktade orsak-verkanrelationer. På sambandnivån förväntar man sig att det för varje företeelse finns en eller flera orsaker som går att förstå. På systemnivån ser man att vissa företeelser uppstår på grund av många samverkande omständigheter och orsakssamband, som är ömsesidigt beroende och bildar ett helt system.

På *perspektivnivån* (eller den *metasystematiska nivån*) överblickar man att det ofta handlar om olikartade system som samverkar med varandra och som kräver flera olika förklaringsperspektiv (som t.ex. beskriver och förklarar kultur, psykologiska mekanismer, maktrelationer och socio-ekonomiska förhållanden) för en djupare förståelse.

Lärande får olika innebörd på de olika komplexitetsnivåerna. På kategorinivån innebär lärande att man tar in, kommer ihåg och kan återge information om t.ex. sakförhållanden. På sambandnivån innebär lärande att man tillägnar sig insikter och en förståelse för hur orsakssammanhang fungerar, så att man självständigt kan dra slutsatser om orsaker och konsekvenser. På systemnivån innebär lärande att man förstår mer komplexa sammanhang, som inte kan reduceras till enkla, linjära orsak-verkanrelationer. Lärandet kan vara både specifikt och generellt. Specifikt lärande handlar om att få kunskap om och förstå specifika förhållanden, medan generellt lärande handlar om en mer allmän insikt om att företeelser i allmänhet har bakomliggande orsaker av mer eller mindre komplex art (även om man själv inte besitter den specifika kunskapen om relevanta omständigheter och orsakssammanhang).

Satsen "det är förbjudet att slå barn i Sverige" är information som inte når upp till sambandnivån, d.v.s. den förmedlar inte något budskap om orsakssamband. Den är i stället ett exempel på information på kategorinivån. Kunskap på kategorinivån kan vara mycket relevant och viktig, men är i en viss bemärkelse ytlig. Den ger inte människor redskap att självständigt förstå processer (orsaker och konsekvenser i flera led) och därmed kunna

navigera i nya situationer där traditionella riktlinjer inte räcker till därför att de utvecklades i en miljö med andra omständigheter. Kunskap på sambandsnivån och den ännu mer komplexa nivåerna innebär en förståelse av hur någonting fungerar. De insikter i orsakssammanhang som sådan kunskap kan ge möjliggör för människor att självständigt dra slutsatser om hur man ska bedöma en viss situation med unika förutsättningar, eftersom man förstår både orsaker till den uppkomna situationen och kan överblicka tänkbara konsekvenser av olika sätt att hantera den. Föräldrar som migrerat från ett samhälle till ett annat, med djupgående olikheter i normer, samhällliga spelregler och socio-ekonomiska förhållanden, ställs inför en situation där deras vedertagna sätt att hantera livets olika utmaningar inte fungerar på samma sätt som tidigare. Föräldrar kan behöva förstå mekanismerna i de svårigheter som deras barn ställs inför när barnen hamnar i spänningsfältet mellan två kulturer och samtidigt ska utveckla en stabil identitet och färdigheter som gör det möjligt för dem att ta plats i samhället de befinner sig. En sådan förståelse underlättar för föräldrarna att stödja sina barn i deras utvecklingsprocess.

3. SKRUV-projektet och projektet Processinriktad värdegrundsdialog

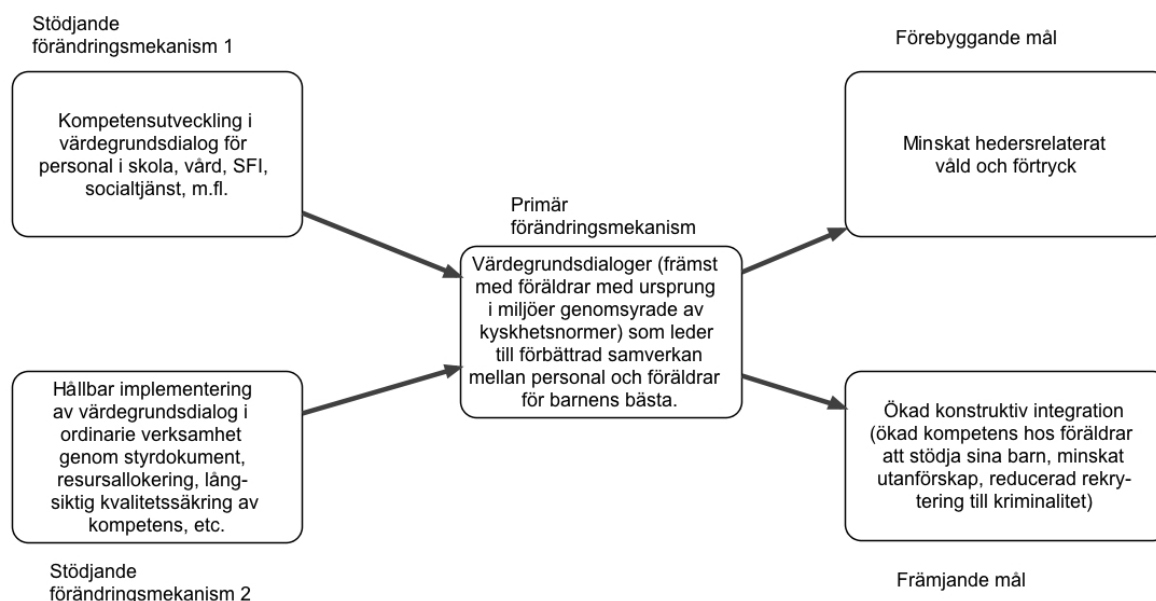
Detta kapitelns roll är att mer ingående bena ut de förändringsteorier och strategier som används i både SKRUV-projektet i stort och i det här aktuella projektet, Processinriktad värdegrundsdialog.

Projektets perspektiv

I kapitel 1 gjordes en inledande beskrivning av både SKRUV-projektets bakgrundshistoria och det nu aktuella projektets utgångspunkter och huvudkomponenter. En viktig del i utvärderingen har varit att genom dokumentanalys och intervjuer med projektledaren få en tydlig bild av egenskaperna i det perspektiv som genomsyrar SKRUV-projektet och dess olika delprojekt. Ett inslag i intervjuerna med projektledaren har varit att också diskutera hur projektets perspektiv förhåller sig till de nio perspektiv som skisserades i kapitel 2. Dokumentanalysen och intervjuerna pekar båda på att projektet bygger på en god förtroenhet med alla de nio perspektiven och att projektet inte positionerar sig i motsättning till något av dem. Kulturperspektivet synes vara det perspektiv som i störst utsträckning präglar projektets förändringsteori, men det finns en medvetenhet om relevansen av alla de övriga perspektiven, även de som är starkt kritiska till just kulturperspektivet. Riskerna med stereotypisering och positioneringen av våld- och tvångproblematiken som problem som gäller ”De andra” är centrala komponenter i utformningen av pedagogiken kring kompetensutvecklingsinsatsen vad gäller Processinriktad värdegrundsdialog.

SKRUV-projektets förändringsteori: tre huvudelement

Figur 3.1 ger en grov översiktsbild av de tre huvudelementen i förändringsteorin i den nuvarande fasen av SKRUV-projektet. Den bärande tanken i SKRUV-projektet är att skapa förutsättningar för att föräldrar vars föreställningsvärldar påverkas av kyskhetsnormer ska reflektera över en rad teman av betydelse för hur de förhåller sig till sina barn och därmed dels avstå från tvång, hot och våld som innebär kränkningar av deras barns mänskliga rättigheter, dels öka sin kompetens att stödja sina barn i processen att hitta fram till konstruktiva livsvägar i spänningsfälten mellan olika kulturella referensramar. Detta ska, enligt projektets förändringsteori, möjliggöras genom ”processinriktad värdegrundsdialog,” som alltså är den *primära förändringsmekanismen* i projektet.

Figur 3.1: Översikt över de centrala elementen i projektets förändringsteori

Den primära förändringsmekanismen i projektet har alltså sin tyngdpunkt i den övre vänstra delen av den kvadrantmodell som beskrevs i figur 2.10 i kapitel 2. Målet är att reducera hedersrelaterat våld och främja integration genom att åstadkomma positiva förändringar i föräldrars sätt att tänka och känna, i deras medvetenhet om orsakssamband, i deras värderingar och normer och därigenom också i deras förhållningssätt gentemot sina barn. Sådana förändringar ingriper i komplexa kognitiva, emotionella och normativa mönster i individer, som i sin tur är starkt beroende såväl av socialt konstruerade normsystem i de grupper individerna tillhör som av socioekonomiska förhållanden. Man kan därför inte förvänta sig att genomgripande förändringar ska ske snabbt, utan måste räkna med att det handlar om processer som kräver en hel del tid och kontinuitet.

Tanken i SKRUV-projektet är att värdegrundsdialoger med föräldrar kan bli en verksam förändringsmekanism om de institutionaliseras genom att bli ett reguljärt inslag i de samtal med föräldrar som förs av pedagoger i förskola och skola, skolkuratorer, SFI-lärare, barnmorskor vid MVC och BVC och annan personal som i sina roller har kontakter med föräldrar. För att detta ska kunna ske krävs två andra förändringar: utveckling av kompetens i att föra värdegrundsdialoger hos personal (*stödjande förändringsmekanism 1* i figur 3.1), samt institutionellt stöd för värdegrundsdialoger i de berörda verksamheterna (*stödjande förändringsmekanism 2* i figur 3.1). Projektets strategi för att uppnå dessa tre önskade förändringarna vilar på delvis olika förändringsteori-profiler, beroende på de olikartade förutsättningarna.

Det här utvärderade projektet är i första hand att beteckna som ett metodutvecklingsprojekt för den del av SKRUV-projektet (se figur 3.1 ovan) som syftar till kompetensutveckling för personal, främst i förskola och skola, men även i andra verksamheter där personal har tillfälle att samtal med föräldrar. Bland projektmålen finns också temat långsiktig implementering av metodiken i förskolor och skolor. Detta mål kan givetvis per definition inte uppnås och prövas inom ramen för projektperioden, eftersom vi inte

kan veta om de strategier som används för att uppnå en långsiktigt hållbar implementering verkligen fungerar. Vad som kan värderas är gjorda erfarenheter kring de strategier som så långt använts för att påbörja en mer långsiktig implementering av metodiken vid de deltagande arbetsplatserna. Det som i första hand bör utvärderas är främst om projektets aktiviteter leder till den kompetensutveckling hos deltagande personal som utbildningarna syftar till att åstadkomma.

Kompetensutveckling i processinriktad värdegrundsdialog

En mer detaljerad översikt över den förändringsteori som ligger till grund för projektet *Processinriktad värdegrundsdialog* ges i figur 3.2. Den första kolumnen listar ett urval av viktiga antaganden, ställningstaganden och problembeskrivningar, d.v.s. centrala element i det perspektiv inom vilket projektet utformats. Den andra kolumnen beskriver kortfattat de aktiviteter som genomförs inom projektets ramar, medan den tredje kolumnen beskriver hur man i projektet tänker sig att aktiviteterna ska leda till de mål som finns i den fjärde kolumnen.

Jag har operationaliserat vad kompetensutveckling hos personalen i detta sammanhang kan innebära genom att urskilja olika komponenter som kan antas bidra till att personalen på ett kompetent sätt faktiskt kommer till att använda metodiken för värdegrundsdialoger i kontakten med föräldrar. Dessa komponenter är att personalen, om kompetensutvecklingen varit verksam:

- tillägnat sig ny **kunskap** som bidrar till stärkt kompetens.
- har utvecklat sin **uppmärksamhet** så att de lägger märke till nya relevanta aspekter i kontakten med barn och föräldrar.
- förändrat sina **inställningar** till människor med en annan kulturell bakgrund än den egna på ett sätt som underlättar för dem att föra genuina dialoger med föräldrar.
- i mindre grad har hämmande **känslor** (rädsla, osäkerhet, farhågor) respektive känner sig mer bekväma och trygga inför att föra samtal med föräldrar om potentiellt känsliga teman.
- har stärkt **motivation** att samtala med föräldrar om de teman utbildningen och bildmaterialet behandlar.
- har utvecklat sitt sätt att **föra samtal** med föräldrar, så att samtalen utvecklas till genuina dialoger och leder till bättre kontakt, berör viktiga teman och främjar reflektion och insikter.
- **använder bilderna och/eller kunskaperna** från utbildningen i samtal med föräldrar.

Den enkät som genomfördes inom ramen för utvärderingen innehåller frågor om just dessa delkomponenter. Resultaten redovisas i kapitel 4.

Antaganden	Aktiviteter	Förändringsteorier	Mål
<ul style="list-style-type: none"> • Alla föräldrar vill sina barns bästa. • Minoritetsgrupper har rättigheter att utöva sin kultur, tradition, religion och språk, men dessa får aldrig legitimera våld, förtryck och diskriminering av enskilda individers mänskliga rättigheter. • För människor som kommer till Sverige traumatiserade av krig, förföljelse och förtuster kan den egna kulturen, traditionerna och religionen ge en känsla av trygghet, stabilitet och sammanhang. Det kan bildas "kulturella enklaver" som vidmakthåller och konserverar hedersnormerna och dessa lever sedan vid sidan av majoritetssamhället. • Det kan uppstå en konflikt mellan föräldrarnas normer och värderingar och det svenska samhällets, vilket medför att synen på vad som är bäst för barnen kan se olika ut. • Många barn och ungdomar med denna bakgrund hamnar mellan de två sammanhangen. • Pojkar med invandrarbakgrund kan i sitt sökande efter identitet finna brödraskap, trygghet och känsla av sammanhang i destruktiva subkulturer. • En del flickor med invandrarbakgrund tvingas välja mellan att anpassa sig till familjens krav och förväntningar eller att göra revolt med ibland ödesdigra konsekvenser. • När frågor om hedersrelaterat våld och förtryck, tvångsäktenskap och könsstympning diskuteras kan det upplevas som attacker mot den innersta kärnan i identiteten. • Framgångsrikt integrationsarbete kräver nära samverkan mellan samhälle, skola och föräldrar. • Förskolan och skolan har unika möjligheter att inleda ett långsiktigt samarbete med föräldrarna om barnens framtid. • En förutsättning för god samverkan mellan pedagoger och föräldrar är att relationerna mellan familjen och majoritetssamhället bygger på förtroende och tillitsfulla relationer • En förutsättning för förtroendefulla relationer är möten mellan människor där ömsesidig dialog uppstår. • Ett förändringsarbete som utgår från en etniskt svensk kontext med "rätt och fel" och "bra och dåligt" är dömt att misslyckas. 	<p><i>Primär förändringsmekanism:</i> <i>Värdegrundsdialoger</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Dialoger med föräldrar med annan kulturell bakgrund än majoritetssamhället om barns och ungdomars situation, om värderingar och normer kring pojkar, flickor och relationer dem emellan. <p><i>Stödjande förändringsmekanism 1:</i> <i>Kompetensutveckling</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Utveckla och tillhandahålla ett bildmaterial som kan användas som utgångspunkt för dialoger om invandrade barns förutsättningar. • Förmedla forskningsbaserad kunskap om kollektivistiska familjestrukturer, migration, HRV m.fl. teman. • I utbildning för personal skapa dialoger om egna synsätt och värderingar. • Utbilda personal i bildmaterialet och hur det kan användas. <p><i>Stödjande förändringsmekanism 2:</i> <i>Hållbar implementering</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Föreläsningar och utbildning för chefer. • Vidareutveckling av styrdokument så att det finns uttryckligt stöd för arbete med att värna barns och ungdomars mänskliga rättigheter • Utveckla hållbara rutiner och strategier för implementering i vardagen. 	<p><i>Primär förändringsmekanism:</i> <i>Värdegrundsdialoger</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Om föräldrarna får tillfälle att reflektera över deras barns belägenhet så ökar sannolikheten att de utövar ett gott föräldraskap och stödjer sina barns integrationsprocess i det svenska samhället. • Om föräldrar får kunskap och insikt kan de lättare vara goda föräldrar och fatta bra beslut för sina barn. • Väl valda och utformade bilder kring relevanta teman underlättar dialoger mellan pedagoger (och andra yrkesroller) och föräldrar om barns och ungdomars villkor, värderingar och beteenden. <p><i>Stödjande förändringsmekanism 1:</i> <i>Kompetensutveckling</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Forskningsbaserad kunskap bidrar till klarhet, motivation och kompetens hos personal. • Tillfälle att reflektera tillsammans om egna och andras värderingar och synsätt möjliggör utveckling av kompetens i värdegrundsdialog. <p><i>Stödjande förändringsmekanism 2:</i> <i>Hållbar implementering</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • När styrdokument kompletteras med inslag från internationella konventioner om mänskliga rättigheter och kvinno- och barnkonventionen finns ett stabilt stöd för dialogerna med föräldrar om värdegrundsfrågor. 	<ul style="list-style-type: none"> • Reducerat hedersrelaterat tvång och våld. • Minskat utanförskap. • Minskat antal unga som söker sig till destruktiva subkulturer. • Stärka föräldrar med annan bakgrund än det svenska majoritetssamhället i sitt föräldraskap, så att de kan stödja sina barns identitetsutveckling och integration i det svenska samhället. • Ge personal på förskola, skola, flyktmottagnings, SFI, BVC, m.fl. färdigheter för att: (a) ge föräldrar relevant kunskap, och (b) föra processinriktade värdegrundsdialoger med föräldrar.

Figur 3.2: SKRUV-projektets förändringsteori

Frågor att utvärdera

Först mot bakgrund av framställningen i föregående avsnitt är det möjligt att formulera de mer precisa frågeställningar som utvärderingen av projektet bör försöka besvara. Projektet syftar givetvis ytterst till att bidra till dels förebyggande av hedersrelaterat tvång och förtryck, dels främjande av integration. Den primära förändringsmekanismen projektet avser att sätta i arbete är processinriktade värdegrundsdialoger. Det är dock inte möjligt att i detta skede utvärdera om processinriktade värdegrundsdialoger är ett verksamt sätt att bidra till uppfyllelse av de långsiktiga målen, eftersom syftet med det nu aktuella projektet är att utveckla en metodik för att utveckla kompetensen hos personer i olika professioner att föra processinriktade värdegrundsdialoger med föräldrar. Detta är alltså i första hand den del i den övergripande förändringsteorin som i figur 3.1 benämns *Stödjande förändringsmekanism 1* som ska utvärderas, den som handlar om att påverka pedagogers och andra professioners medvetenhet, kunskap, normer och förhållningssätt. Deltagarna i utbildningsinsatserna har inte inom tidsramen för projektet möjlighet att i större omfattning faktiskt använda metodiken i samtal med föräldrar och det är därför inte möjligt att undersöka om värdegrundsdialogerna faktiskt leder till att föräldrarnas normer och förhållningssätt påverkas i den önskade riktningen. I ett senare skede av SKRUV-projektet bör försök göras att utvärdera hur verksamma värdegrundsdialoger – med stöd av bildmaterialet och den kunskap som kopplas till detta – är vad gäller att påverka föräldrars medvetenhet, insikter, normer, värderingar och förhållningssätt. I vilken mån värdegrundsdialoger faktiskt leder till mätbara samhällseliga effekter i form av

- en minskning av hedersrelaterat våld och förtryck,
- att färre ungdomar söker sig till kriminella respektive destruktiva subkulturer, samt
- minskat utanförskap och ökad integration

kommer det sannolikt även i ett senare skede av SKRUV-projektet vara omöjligt att dra säkra slutsatser om, p.g.a. sambandens enorma komplexitet och förändringsprocessernas utsträckning i tiden.

Denna utvärdering söker svar på följande frågeställningar:

Övergripande frågor

1. Har projektplanen genomförts som avsetts? Finns det avvikelser?
2. Är den problem- och behovsbeskrivning som ligger till grund för projektet välgrundad och rimlig?
3. Är projektets förändringsteorier välgrundade och rimliga i ljuset av de olika perspektiv som finns angående hedersrelaterat våld och förtryck?

Kompetensutveckling

4. Håller utbildningens innehåll och pedagogiska former god kvalitet?
5. Leder utbildningen till kompetensutveckling genom att
 - a) deltagarna har fått ny relevant **kunskap** som bidrar till ökad kompetens?
 - b) deltagarna utvecklat sin **uppmärksamhet** i mötet med barn, föräldrar och familjer?
 - c) deltagarnas **inställningar** till föräldrar och barn med annan kulturell bakgrund än den egna förändrats?
 - d) deltagarnas **känslor** inför tematiken förändrats (t.ex. trygghet i att ta upp ämnen med föräldrar)?

- e) deltagarnas **motivation** stärkts att aktivt arbeta med värdegrundsdialoger i synnerhet och integrationsfrågor i allmänhet?
- f) deltagarnas **sätt att prata** med föräldrar utvecklats?
- 6. I vilken mån har deltagarna själva använt kunskaperna respektive bildmaterialet i samtal med föräldrar?
- 7. Upplever de deltagare som använt bildmaterialet att det fyller funktionen att vara ett verksamt stöd för dialoger med föräldrar om värdegrundsfrågor?
- 8. Vad har fungerat bra i kompetensutvecklingsinsatserna och varför?
- 9. Vad har varit hinder och svårigheter och varför?
- 10. Vilka kompetenser behövs för att leda kompetensutvecklingsinsatser i processinriktad värdegrundsdialog?

Hållbar implementering

- 11. Vilka erfarenheter har gjorts (främjande faktorer respektive hinder och svårigheter) vad gäller målet att uppnå en hållbar implementering av processinriktade värdegrundsdialoger i ordinarie verksamhet?
- 12. Vilken betydelse har stödet i verksamheternas styrdokument för möjligheterna till hållbar implementering?

Processinriktad värdegrundsdialog med föräldrar

- 13. Tyder de erfarenheter som gjorts i samband med användning av metodiken för värdegrundsdialoger med föräldrar på att metodiken är verksam?

Värdering av sannolikheten att metodiken kan ha goda effekter i stort

- 14. Bedöma förutsättningarna för att metodiken ska kunna komma till utbredd användning i svenska samhället, med tanke på resursbehov och potentiella hinder.
- 15. Är det sannolikt att metodiken kan komma att verksamt bidra till att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck, respektive främja integration?

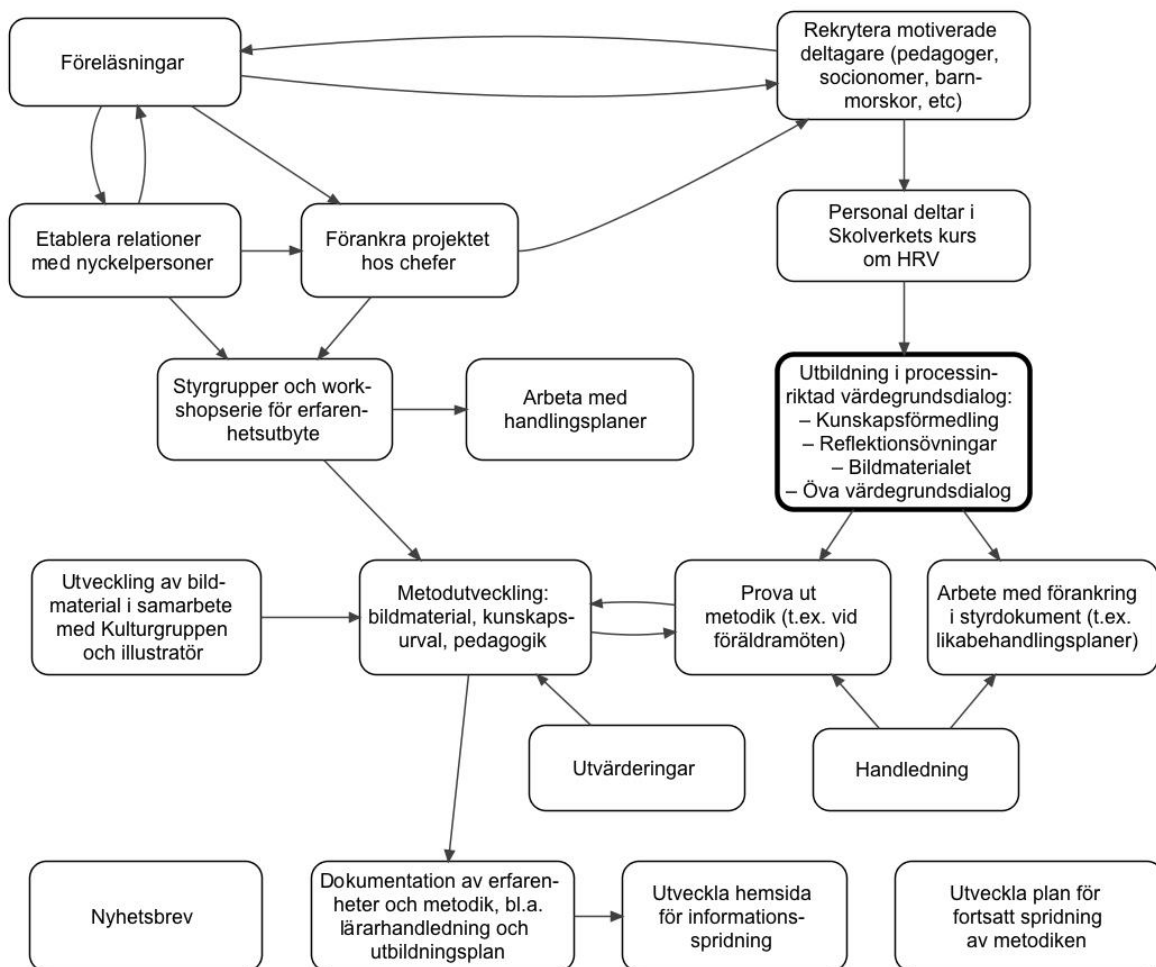
Projektets aktiviteter

Projektplanen byggde på att det redan innan projektstarten hade etablerats kontakter med nyckelpersoner vid stadsdelsförvaltningen Västra Hisingen, i Halmstad kommun och i Hörby kommun. I inledningsfasen befästes dessa kontakter vidare och det bildades styr- och projektledningsgrupper på nationell och lokal nivå. Genom föreläsningar för chefer och, lite senare, personal i framför allt ett antal förskolor och skolor där ledningen visat intresse för att delta i projektet, väcktes mer intresse. Föreläsningstillfällena användes för att rekrytera förskolor, skolor och intresserad personal vid andra verksamheter att gå in som deltagare i projektet. Utvecklingen av bildmaterialet som används i metodiken processinriktad värdegrundsdialog hade inletts redan 2010 inom ramen för projektet Med barnen i centrum, finansierat av Länsstyrelsen i Halland. Bildmaterialet vidareutvecklades sedan med fortsatt stöd av Länsstyrelsen i Halland, men utvecklingen av pedagogiken kring bildmaterialet var en viktig del av projektet Processinriktad värdegrundsdialog. Själva utbildningarna i metodiken processinriktad värdegrundsdialog spelade en central roll i projektet. Den pedagogiska utvecklingen av utbildningen, som omfattade 4-5 heldagar, innefattade att välja ut och ge pedagogisk form åt relevant forskningsbaserat kunskapsinnehåll samt utforma lämpliga reflektionsövningar. Under våren 2014 genomfördes fyra utbildningsomgångar i Västra Hisingen, Halmstad och Hörby med

sammanlagt ett 60-tal deltagare.⁹ Ett led i utbildningarna var deltagarnas arbete med att revidera likabehandlingsplaner och andra styrdokument så att de inkluderade principer från FNs konvention om mänskliga rättigheter och barnkonventionen.

Det är viktigt att betona att utbildningarna bör ses som ett led i ett metodutvecklingsarbete, snarare än som ett mål i sig själva. Avsikten är att prova ut arbetssättet och vidareutveckla det utifrån de erfarenheter som görs, för att sedan kunna sprida och skala upp metodiken så att den kan användas i långt fler kommuner runt om i Sverige.

Figur 3.3 ger en schematisk överblick över de olika typer av aktiviteter som utförts inom projektet.

Figur 3.3: Projektets aktiviteter

I grova drag kan projektets aktiviteter hänföras till fyra grupper: uppstartsaktiviteter, metodutvecklingsaktiviteter, utbildningen i processinriktad värdegrundsdialog, samt dokumentations- och informationsspridningsaktiviteter.

⁹ Inklusiva 11 kvinnor med utländsk bakgrund från Kulturgruppen i Halmstad, som deltog i en av utbildningarna.

För att kunna genomföra projektet lades inledningsvis en mycket tid på att bygga och stärka kontakter med ett antal nyckelpersoner: chefer, projektledare, verksamhetsutvecklare och personer i liknande roller. Här användes redan tidigare etablerade kontakter som startpunkter, men med hjälp av föreläsningar, seminarier och möten utvidgades kretsen av personer som var villiga att medverka aktivt. Det bildades styrgrupper på olika nivåer som också träffades för att planera, fördjupa förståelsen för tematiken och utbyta erfarenheter. Ett omfattande arbete gjordes i form av föreläsningar för alla chefer inom de medverkande områdena, därefter för all personal på de medverkande förskolorna och skolorna, värvning av nyckelpersoner, nationella workshops med kunskapsutbyten, möten och handledning enskilt och i grupp, arbetsplatsträffar med värderingsövningar, pedagogiska forum för instudering av litteratur, nätverksgrupper med pedagoger och föräldrar, möten i föräldragrupper, revidering av likabehandlingsplaner och testning av bildmaterialet vid inskolnings- och utvecklingssamtal samt på föräldramöten. Projektledaren betonar att detta omfattande informations-, förankrings- och utvecklingsarbete var en helt nödvändig förutsättning för att kunna genomföra fyradagarsutbildningarna. Inte minst handlade det om att cheferna måste vara så insatta och motiverade i tematiken att de var villiga att prioritera att deras personal fick möjlighet att delta i utbildningarna.

Metodutvecklingsarbetet pågick kontinuerligt i olika faser av projektet och i olika kretsar. En del var att fortsätta utveckla bildmaterialet, vilket delvis skedde i ett angränsande projekt, ej finansierat av Länsstyrelsen i Östergötland. Projektledaren vidareutvecklade själva utbildningen genom att ta fram kunskapsunderlaget och utforma pedagogiken, t.ex. vad gäller reflektionsövningar. Vissa av pedagogerna som sedan gick utbildningen i processinriktad värdegrundsdiallog arbetade i projektet långt innan utbildningarna genomfördes bland annat med att undersöka vilket stöd för arbete med projektets teman som fanns i läroplaner och andra styrdokument. Efter deltagande i utbildningarna (se nedan) fortsatte metodutvecklingsarbetet genom utveckling av arbetssätt, rutiner, samverkansformer och styrdokument på de medverkande arbetsplatserna. Projektledningen tillhandahöll handledning till de projektdeltagare som var mest engagerade i metodutvecklingsarbetet, t.ex. vid Dimvädersgatans förskola och Ryaskolan i Biskopsgården. Bildmaterialet har av projektdeltagare provats ut i praktiken, bl.a. i en mammagrupp vid Dimvädersgatans förskola i Biskopsgården som träffades fem gånger, vid lärar- och föräldramöten i Ryaskolan i Biskopsgården, vid arbetsmöten mellan pedagoger och föräldrar vid Andersbergs förskolor i Halmstad, samt i en grupp kvinnor och en grupp män vid SFI i Hörby kommun.

Kompetensutvecklingsdelen av projektet bestod av två delar. Dels uppmanades intresserade deltagare att gå kursen *Fortbildning om hedersrelaterad problematik* som på uppdrag av Skolverket genomfördes av Karlstads universitet respektive Malmö högskola. Därefter genomfördes inom ramen för projektet utbildningen i processinriktad värdegrundsdiallog, som omfattade 4-5 heldagar. Under våren 2014 genomfördes fyra utbildningar, två i Västra Hisingen, en i Halmstad och en i Hörby. 48 deltagare fullföljde utbildningen, ytterligare 5 kunde inte delta i alla tillfällen. Utbildningen bestod av tre komponenter: kunskapsförmedling, reflektionsövningar och bildmaterialet. Vid varje kurstillfälle behandlades olika teman, med först föreläsning baserad på relevant forskning, därefter presentation av de för temat relevanta bilderna och reflektionsövningar med hjälp av dilemmasituationer och värderingsövningar som inbjöd till egen och gemensam reflektion.

Dokumentations- och informationsspridningsaktiviteterna pågick också kontinuerligt under hela projektperioden. För den interna och externa kommunikationen sammanställdes nyhetsbrev ungefär en gång i halvåret från januari 2012 till juni 2014. En hemsida med information om projektet utvecklades (www.nationellaprojektet.se). Den skriftliga handledningen till bildmaterialet, med introduktion till metodiken, förklaring av vad bilderna syftade till, samt lämpliga frågor att ställa till varje bild, vidareutvecklades av projektledaren. Under projektperioden producerades också en stor mängd intern dokumentation i form av protokoll, utvärderingar av utbildningstillfällena, skriftliga reflektioner kring gjorda erfarenheter, delrapporter och planer.

Bildmaterialet

Bildmaterialet består i nuläget av ett drygt 30-tal bilder (utveckling av bilder för några teman pågår fortfarande). Bilderna gestaltar i symbolisk form en rad teman som berör familjens situation som migranter i Sverige, deras bakgrund, barnens situation och en rad olika värdegrundsteman (i slutet av bilaga 1 finns miniatyrer av de flesta bilderna). Följande indelning i teman används i den introducerande text som finns om metodiken: *Inskolningssamtal, Skillnader och likheter, Barnens situation mellan två kulturer, Kulturella enklaver och subkulturer, Sex- och samlevnadsundervisning, Frihet och kontroll, Jämställdhet och könssegregation, Frivilligt, arrangerat eller tvångsäktenskap, Våld i nära relationer, Barnaga och barnuppfostran, Könsstämpning, HBTQ och Funktionsnedsättning.*

Bildmaterialet är uppbyggt så att det kan användas på olika sätt, beroende på kontexten. De första bilderna lämpar sig för de första samtalen med föräldrar, t.ex. vid inskolningssamtal. De handlar om att kartlägga familjens nätverk av släktingar, viktiga händelser i familjens historia och hur familjens väg till Sverige sett ut. Bland de mest användbara bilderna finns de som handlar om hur barnens situation blir när de ska förhålla sig till två potentiellt olikartade sociala sammanhang: familjens normsystem och svenska samhällets normsystem. Ett antal bilder syftar till samtal om synen på barnuppfostran, risker med ungdomars utanförskap och potentiellt kontroversiella företeelser i svenska skolan, som sexualundervisning och att man inte håller isär pojkar och flickor i många aktiviteter. I den senare delen av bildserien finns teman som kan vara mer känsliga: kusinäktenskap och tvångsäktenskap, våld i nära relationer, könsstämpning och synen på HBTQ-personer och personer med olika typer av funktionsnedsättningar.

Bildserien kan användas i sin helhet som en struktur för samtal i t.ex. en föräldragrupp som träffas ett större antal gånger. Enstaka eller ett fåtal bilder kan plockas ut och användas som utgångspunkt för föräldramöten kring särskilda teman. Bilderna kan också finnas till hands och tas fram på förekommen anledning, t.ex. i samband med planerade eller spontana samtal med föräldrar där man kommer in på särskilda teman.

Bilderna är konsekvent utformade för att inbjuda till samtal kring barnens situation, skillnader och likheter i kulturer och tankesätt och, inte minst, orsakssammanhang, särskilt vilka konsekvenser som kan uppstå vid olika typer av agerande som förälder eller annan familjemedlem. Bilderna syftar inte till att upplysa föräldrarna eller påbjuda vissa värden och normer, utan att inbjuda till dialog och reflektion.

Det finns en 14 sidor lång introducerande text till bildmaterialet och processinriktad värdegrundsdialog, men det saknas ännu en utförlig handledning som ger konkreta instruktioner och tips kring hur man kan använda var och en av bilderna.

Planer och verklighet

Som tidigare påpekats är projektet ett metodutvecklingsprojekt, som syftar till att i tre pilotområden i praktiken prova ut och vidareutveckla en metodik. Den projektplan som formulerades i den första ansökan 2011 har kunnat följas och inga betydande avvikelser har behövt göras. Som kapitel 4 kommer att visa har själva kärnan i projektet, utvecklingen av ett format för kompetensutveckling i värdegrundsdialog av pedagoger och andra yrkesgrupper med föräldrakontakt fungerat väl. Ett antal svårigheter och särskilda omständigheter som behöver hanteras skickligt har också uppmärksamrats, dessa diskuteras i kapitel 5.

4. Erfarenheter från deltagarna i utbildningen

I detta kapitel redovisas resultaten av den enkät som sändes ut till deltagarna i de fyra grupper som under våren 2014 deltog i utbildningen i processinriktad värdegrundsdiallog. 53 deltagare påbörjade utbildningen, varav 5 av olika skäl inte kunde fullfölja den. Enkäten delades ut till 49 deltagare, av dessa besvarade 32 enkäten, vilket ger en svarsfrekvens på ca 65%. Det har inte gått att göra en god bortfallsanalys, annat än att konstatera att svarsfrekvensen var närmare 74% bland de 19 förskollärarna som deltog i utbildningen, medan den var 50% bland de 8 grundskollärarna. Det är sannolikt att svarsfrekvensen var lägst för deltagare med yrkesroller där de har begränsade tillfällen att ha mer än något enstaka samtal med föräldrar. Enkätformuläret finns i bilaga 1.

Respondenterna fick själva benämna sin yrkesroll. 14 av de 32 var förskollärare, 4 grundskollärare, 3 förskolechefer, 2 förebyggande socionomer vid MVC/BVC och öppen förskola och 2 hade roller som samordnare/verksamhetsutvecklare. Följande yrkesroller representerades av en respondent var: socialpedagog, fritidspedagog, SFI-lärare, sjuksköterska, skolkurator och kulturskolelärare. En respondent angav inte sitt yrke. 8 respondenter hade någon typ av utländsk bakgrund, medan 22 angav beskrev sin kulturella bakgrund som svensk (2 avstod från att svara på frågan).

Ett frågeblock handlade om huruvida utbildningen upplevts leda till kompetensutveckling för deltagarna. Ett andra frågeblock handlade om deltagarnas erfarenheter av att använda bildmaterialet. Ett tredje frågeblock bestod av frågor kring institutionella faktorer och implementering: stöd i styrdokument och från ledningen och eventuella svårigheter och hinder.

Kunskap

Den första frågan kring utbildningens bidrag till kompetensutveckling handlade om kunskap.

Har utbildningen givit dig ny relevant kunskap om migration, kyskhetskultur, kollektivistiska familjestrukturer, orsaker till hedersrelaterat våld, etc.?

	<i>Antal</i>	<i>%</i>
Nej, knappast	0	0
I viss mån	2	6
Delvis	2	6
Ja, rätt mycket	7	22
Ja, i hög grad	21	66
<i>Summa</i>	<i>32</i>	<i>100</i>

Tabell 4.1: Kunskap

28 av 32 deltagare menar att utbildningen i avsevärd utsträckning givit dem relevant ny kunskap. Åtminstone två av de som endast i begränsad grad fått ny kunskap är personer som redan innan utbildningen ansåg sig ha mycket kunskap inom området genom både utbildning och erfarenheter. Av de fria kommentarerna framgår att många deltagare pekar ut att kunskap om kollektivistiska familjestrukturer varit en betydelsefull del i utbild-

ningen. Ett annat inslag i kunskapsförmedlingen som nämns i kommentarerna rör att kursen förmedlat kunskap om handlingsmöjligheter. En deltagare uttryckte vad som varit särskilt relevant på följande sätt:

Hur man kan arbeta mot patriarkala idéer utan att kränka familjen.

Detta är en viktig kommentar, eftersom många upplever det som ett dilemma att man å ena sidan vill vara respektfull inför andra kulturer och normsystem, å andra sidan har ett ansvar för att verka för att mänskliga rättigheter respekteras. Man vill inte bli uppfattad som rasist eller som någon som pekar ut en hel grupp människor som problematiska. Ett tredje tema som nämns är att ny kunskap uppmärksammat deltagare på deras egna fördomar samt bidragit till att tydliggöra egna värderingar.

Uppmärksamhet

Den andra frågan i kompetensutvecklingstemat efterfrågade om utbildningen fått konsekvenser för vad deltagarna uppmärksammar i mötet med barn och föräldrar.

*Har utbildningen lett till att du **uppmärksammar** andra saker än tidigare när du träffar barn, föräldrar, familjer?*

	<i>Antal</i>	<i>%</i>
Nej, knappast	1	3
I viss mån	2	6
Delvis	5	16
Ja, rätt mycket	13	41
Ja, i hög grad	11	34
<i>Summa</i>	<i>32</i>	<i>100</i>

Tabell 4.2: Uppmärksamhet

En stor majoritet anger att utbildningen lett till att de uppmärksammar andra saker än tidigare i kontakten med barn och föräldrar. I de fria kommentarerna anger flera att de efter utbildningen i större utsträckning intresserar sig för och ställer frågor kring familjens bakgrund och sambanden mellan denna och hur föräldrarna ser på t.ex. barnuppfostran. Flera har blivit mer uppmärksamma på skillnaderna i förväntningar på flickor och pojkar, föräldrars inställningar till roller och orsaker till flickors och pojkars beteenden. Kunskaper om t.ex. tvångsäktenskap kan också leda till att man är mer uppmärksam på och registrerar signaler på att barn växer upp i ett sammanhang där de inte kommer att få välja själva vem de ska gifta sig med.

Inställningar till och känslor inför föräldrar med annan kulturell bakgrund

Den tredje frågan i kompetensutvecklingstemat handlade om påverkan på inställningar och känslor.

*Har utbildningen gjort någon skillnad vad gäller dina **inställningar** till och **känslor** inför föräldrar med annan kulturell bakgrund än din egen?*

	<i>Antal</i>	<i>%</i>
Nej, knappast	2	6
I viss mån	4	13
Delvis	9	28
Ja, rätt mycket	11	34
Ja, i hög grad	6	19
<i>Summa</i>	<i>32</i>	<i>100</i>

Tabell 4.3: Inställningar och känslor

Även vad gäller inställningar till och känslor inför föräldrar med annan kulturell bakgrund än den egna rapporterar en majoritet av respondenterna att kursen medfört påtagliga skillnader. I de fria kommentarerna är det återkommande att kunskapen och insikterna utbildningen givit har lett till större förståelse, mer intresse och nyfikenhet och mer ödmjukhet. Några nämner minskad rädsla, större trygghet och större benägenhet att lyssna.

Motivation att samtala med föräldrar

En fjärde fråga sökte information om i vilken utsträckning utbildningen påverkat deltagarens motivation att föra samtal med föräldrar om värdegrundsfrågor.

*Har utbildningen påverkat din **motivation** att samtala med föräldrar om värderingar, barnuppfostran och liknande frågor?*

	<i>Antal</i>	<i>%</i>
Nej, knappast	1	3
I viss mån	0	0
Delvis	6	19
Ja, rätt mycket	12	38
Ja, i hög grad	13	41
<i>Summa</i>	<i>32</i>	<i>101</i>

Tabell 4.4: Motivation

Utbildningen har uppenbarligen kraftfullt stärkt motivationen hos nästan 80% av respondenternas för att samtala med föräldrar om värdegrundsfrågor och barnuppfostran. Bland de som rapporterar en svagare effekt finns någon som påpekar att hans eller hennes motivation redan innan kursen var stark. Av kommentarerna framgår att ökad motivation beror på mer kunskap, större säkerhet, tydligare insikt i de möjligheter man har att påverka och inte minst att metodiken (bildmaterialet och kunskapen kring detta) gör det betydligt lättare att prata med föräldrar om värdegrundsfrågor.

Har utbildningen gjort skillnad för hur personalen pratar med föräldrar?

Frågan om utbildningsinsatsen faktiskt lett till att personalen ökat sin kompetens i att initiera och föra värdegrundsdialoger med föräldrar är givetvis en av de allra viktigaste frågorna att söka svar på. Tolkningen av svaren får göras med viss försiktighet, eftersom utbildningen nyligen avslutats och eftersom några av deltagarna (t.ex. de tre

förskolecheferna) bara i begränsad utsträckning har samtal med föräldrar. Över hälften av respondenterna anger att utbildning gjort stor skillnad.

Har utbildningen gjort någon skillnad för hur du själv pratar med föräldrar?

	<i>Antal</i>	<i>%</i>
Nej, knappast	2	6
I viss mån	0	0
Delvis	11	35
Ja, rätt mycket	11	35
Ja, i hög grad	7	23
<i>Summa</i>	<i>31</i>	<i>99</i>
Ej svar	1	3

Tabell 4.5: Hur man pratar

De fria kommentarerna på denna och föregående enkätfrågor ger många indikationer på hur karaktären på samtal med föräldrar påverkats i positiv riktning. Ett tema är att kunskap om skillnader i livsvillkor och kulturskillnader gör det lättare att samtala om skillnader och likheter med en hållning av att söka förståelse för skillnaderna och vad de kan betyda för barnen.

Kunskap om andra levnadsvillkor ger styrka att kunna diskutera skillnader och likheter mellan kulturer.

Flera kommenterar att de nu lyssnar mer till föräldrarna än de gjorde tidigare. Flera pekar också ut att de ställer fler och mer djupgående frågor till föräldrarna. Några hänvisar också specifikt till att bildmaterialet är ett stöd, dels då föräldrarna har begränsade svenskakunskaper, dels för att få ingångar till samtal. Här följer ett antal citat ur enkäterna som visar hur påtagliga förändringar respondenterna rapporterar:

Kunskapen gör att jag kan tänka djupare kring vardagsproblematik/dilemman och försöker öppna för mer diskussion och lyssnande. Att skapa fler möten.

Pratar med och lyssnar på.

Ökad förståelse för olika sätt att se på situationen. Jag tar inte så mycket för givet längre.

Jag pratar om djupare frågor och vågar gå in på saker som tidigare var svårt för mig att ta upp.

Jag lyssnar mer och visar intresse för deras bakgrund. Frågar mer frågor för att lära känna föräldrarna och barnen.

Ställer helt andra frågor. Lyssnar i stället för att vara den som pratar.

Jag tar mer hänsyn till kultur och gruppers tradition. Jag försöker nu, efter utbildningen, utföra ett samtal med tanke på att alla föräldrar älskar sina barn.

Jag försöker "lyssna in" mer än innan t.ex. om rädslor inför idrottslektion, musiklektion, ämnen som kan innehålla inslag av "tabu".

Jag försöker skapa dialog utan värderingar, med barnet i centrum, och bilderna har blivit stort stöd i samtalet.

Bra med bilder, då språket kan vara ett problem

Bildmaterialet har gett uppslag i hur man kan prata tillsammans.

Erfarenheter av att använda bildmaterialet i samtal med föräldrar

Flertalet respondenter hade relativt nyligen avslutat utbildningen och har därför haft begränsade möjligheter att göra mer omfattande erfarenheter med att använda bildmaterialet. Av de 32 respondenterna angav 23 (72%) att de använt bilderna i samtal med föräldrar. Omfattningen varierade avsevärt, både vad gäller hur många samtal respektive respondent fört och vad gäller hur många av bilderna i materialet som använts. Bara ett fåtal hade provat att använda alla bilderna, de flesta hade provat med ett mindre antal bilder. 7 av respondenterna hade använt 6 eller fler bilder i samtal. Det framgår också av kommentarerna att bilder använts vid olika typer av samtal: vid inskolning, i enskilda samtal med föräldrar, på föräldramöten, i samtalsgrupper för föräldrar, samt ad hoc när icke planlagda samtal med föräldrar kommit in på relevanta teman.

En fråga i enkäten gällde hur bekväma deltagarna känner sig i att använda bilderna i samtal med föräldrar. På den 5-gradiga skala från *mycket obekvämt* till *mycket bekvämt* placerade sig 19 (59%) på 4-5. Kommentarer visar dock på att frågan är alltför svepande. Vissa teman är lätta att prata om, andra svårare. Hur bekväm man känner sig beror också på vilken relation man har till föräldrarna och hur mycket erfarenhet man har av att använda bilderna som stöd för samtal. Flera kommenterar dock att bilderna gör det lättare att få till stånd dialoger med föräldrarna och att *föräldrarna* känner sig mer bekväma med att samtal om värdegrundsfrågor när bilderna används.

Om du använt bilderna i samtal: Gör bilderna i din erfarenhet en positiv skillnad för hur samtalen med föräldrar fungerar (kontakt, djup, förståelse, etc.)?

	<i>Antal</i>	<i>%</i>
1. Ingen skillnad	0	0
2.	0	0
3.	5	23
4.	12	55
5. Mycket stor skillnad	5	23
<i>Summa</i>	22	101

Tabell 4.6: Om bilderna gör skillnad

Frågan om huruvida bilderna gör en positiv skillnad för hur samtalen med föräldrar fungerar besvarades givetvis endast av respondenter som faktiskt använt bilderna (en av de 23 som gjort det besvarade inte denna fråga). Svarsalternativen på denna fråga gavs i form av en 5-gradig skala från *Ingen skillnad* till *Mycket stor skillnad*. 17 av de 22 (77%) som svarade på frågan angav att bildmaterialet gör stor skillnad (4-5).

I kommentarerna nämns att kontakten med föräldrarna underlättas och blir djupare och att kvaliteten på samtalen ökar, som t.ex. i dessa kommentarer:

En helt annan kontakt med föräldrarna. Vi pratar om viktiga saker på djupet.

Det förtydligar och gör kontakten lättare och man får en annan dialog.

Bilderna gör det också lättare för föräldrarna att prata med pedagogerna, samt leder till ökad förståelse. En respondent nämner att bilderna stödjer föräldrarnas förståelse för syftet med samtalen. Många av bilderna visualiserar hur barnen kan ha det när de står mellan två kulturer och det blir tydligt att syftet med samtalen är hur pedagoger och föräldrar ska kunna samarbeta för att det ska bli bra för barnen.

Allmänna kommentarer

Enkäten avslutades med en öppen inbjudan att kommentera vad utbildningen och/eller bildmaterialet inneburit för respondenten. Ett flertal av kommentarerna pekar på att utbildningen har haft en mycket djupgående betydelse för en del deltagare. Det är värt att återge en del av dessa kommentarer i sin helhet, eftersom de ger en personlig bild av den verkan utbildningen haft:

Jag vill att arbetslagen på förskolan får ta del av materialet i utbildningen. Jag har utvecklats så mycket som människa genom denna utbildningen och blivit bättre på att se på saker från olika håll, och tänker efter en extra gång i stället för att döma.

Fördjupade möten. Större förståelse för människorna jag möter. Större förståelse för allvaret och vikten av att arbeta förebyggande. Jag är väldigt tacksam för att ha gått utbildningen och engagerad för att använda materialet och jobba med detta!!

Det mest kompetensutvecklande utvecklingsarbete vi haft. I 14 år har jag (vi) försökt att hitta olika samarbetsformer med våra föräldrar, mer eller mindre lyckade. Våra föräldrar (många av dem) är inte vana med delaktighet och inflytande, vi delar inte alltid barnsyn och kunskapssyn, men vi är överens om att förskolan ska vara bra för barnen, få vänner och lära sig. Nu med bildmaterialet som stöd får vi fantastiska samtal, alla pratar om det man vill och att våra barn ska få leva och utvecklas i sina olika kulturer.

För mig har den här utbildningen inneburit en enorm utveckling. När vi började arbeta med projektet var jag inte alls omedveten om de här frågorna. Patriarkala strukturer och mäns våld mot kvinnor kände jag väl till. Det nya för mig var att lära mig om hederskontexten. Jag har fått syn på så många fördomar och på mitt eget förhållningssätt. Jag har blivit mindre rädd att prata om dessa saker vilket lett till att jag utvecklats både som pedagog och människa. Bildmaterialet har gett mig redskap att arbeta med föräldrarna som jag tidigare saknat. Att barnet är i centrum hela tiden är det bästa med materialet.

Jag har fått öppna ögon för vad människor som kommer hit har fått utstå innan de kommer hit. Många har en berättelse. Vi kan genom materialet få den kunskap vi behöver för att bemöta dessa människor. Vägen in är att prata om skillnader och likheter och barnens situation mellan två kulturer, därefter är isen bruten och svårare frågor kan tas upp. Barnen ligger oss alla varmt om hjärtat.

Bilderna har blivit viktigt redskap i att kunna ha en barncentrerad dialog med föräldrarna. Dessutom materialet/information som jag får från samtalet med dem blir en viktig grund för vår verksamhet. Jag upplever att jag fått mer kunskap om barnens erfarenheter och bakgrund, vilket är viktigt för att kunna bemöta varje barns värld.

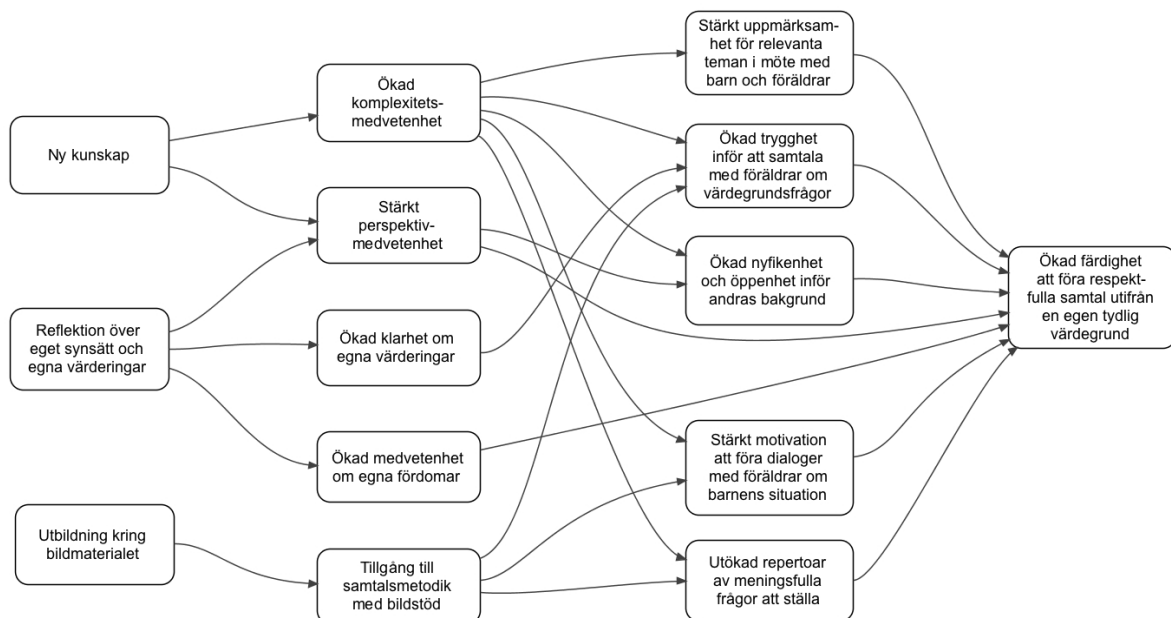
En respondent kommenterar de positiva erfarenheterna med att föra samtal med föräldrar, men problematiserar samtidigt kring förhållanden i personalgruppen:

Det har aldrig varit några svårigheter att motivera föräldrarna att vara med och genomföra materialet. De vill berätta och de jag pratat med är glada över att någon faktiskt vill prata med

dem kring dessa frågor. Föräldrarna vill ha en förändring men behöver stöd. Det har däremot känts som motsatsen hos kollegor. De ser inte syftet, tycker inte det är vårt jobb eller att vi ska göra detta. Alla har rätt att leva som de vill och det är inget som förskolan kan ändra på. Det är svårt att få personalen att se sitt eget liv och hur de lever och att detta påverkar vårt arbete. KONGRUENS. Svårt oxå när man vet att många lever i en hederskultur. Hur ska de kunna föra en dialog med föräldrarna kring att förebygga det de själva lever i.

Sammanfattande tolkning av utbildningens verkansmekanismer

Enkätresultaten visar att för många deltagare så har utbildningen givit dem möjlighet att utveckla sig i förmågan att föra dialoger om angelägna frågor med föräldrar med en annan social bakgrund än den egna. I figur 4.1 skisseras en tolkning av orsakssambanden bakom den kompetensutveckling som ägt rum. Utbildningens tre huvudkomponenter, kunskapsförmedling, reflektionsaktiviteter och bildmaterialet innebär ett lärande och en medvetenhetsutveckling som stärker komplexitetsmedvetenhet (förståelse av orsakssammanhang), perspektivmedvetenhet (insikt i egenskaper i olikartade perspektiv, inklusive det egna), förankring i en egen tydligare värdegrund, samt insikt i egna, hittillsoreflekterade, fördomar. Dessutom erbjuder utbildningen i form av bildmaterialet och de pedagogiska formerna kring detta en tydlig metodik som underlättar värdegrundsdialoger med föräldrar. Dessa effekter leder i sin tur till en starkt benägenhet att uppmärksamma olika mönster i kontakten med barn och föräldrar, en minskad rädsla och ökad trygghet inför att prata om potentiellt känsliga ämnen, ett ökat intresse för öppna och mer djupgående samtal, starkt motivation att arbeta med processinriktad värdegrundsdiallog och rent konkret en rikare repertoar av meningsfulla frågor att ställa till föräldrar.

Figur 4.1: Tolkning av orsakssambanden i deltagarnas kompetensutveckling

Slutsatser

De ovan redovisade resultaten på enkätfrågorna visar att utbildningen i processinriktade värdegrundsdialog varit mycket kraftfullt kompetenshöjande för en stor andel av deltagarna. Såväl vad gäller ny kunskap, skärpt uppmärksamhet, positiva förändringar i inställningar och känslor, ökad motivation och inte minst praktiska färdigheter i att initiera och fördjupa dialog har effekterna varit mycket stora. Det är sannolikt att de som inte besvarat enkäten i avsevärt mindre utsträckning upplevt utbildningen som kompetensutvecklande, men det är ett tillräckligt stort antal deltagare som rapporterat påtagliga förändringar för att kunna bedöma utbildningsinsatsen som mycket välfungerande.

Jag har själv under över tjugo års tid medverkat som lärare i universitetsutbildningar som syftar till att utveckla kursdeltagares färdigheter i problemlösande kommunikation och praktisk konflikthantering. Att utforma utbildningar så att de påtagligt stärker deltagarnas praktiska dialogfärdigheter är en stor pedagogisk utmaning. Ur det perspektivet måste utbildningen i processinriktad värdegrundsdialog bedömas som mycket effektiv, särskilt med tanke på att utbildningen endast omfattat fyra heldagar.

5. Lärdomar kring svårigheter och förutsättningar

I detta kapitel diskuteras olika typer av svårigheter och olika typer av relevanta förutsättningar som blivit synliga under projektets genomförande. Diskussionen förs från ett projektperspektiv, alltså med utgångspunkten att det är önskvärt att projektet når framgång i förhållande till dess mål. Källorna för de teman som behandlas nedan är flera: intervjuer med projektledarna, intervjuer med deltagare, projektrapporter till finansierarna (även för andra delprojekt i SKRUV-projektet) och kommentarer gjorda i enkäten till utbildningsdeltagarna.

Jag har delat in diskussionen av svårigheter i fyra teman: svårigheter som har att göra med kognitiva mönster, känslor, motivation och organisatoriska faktorer. De tre första av dessa teman är intimt sammanvävda med varandra, men det kan ändå vara klargörande att diskutera dem under egna rubriker.

Attityder, tankefigurer och tolkningsperspektiv

Det finns flera olika svårigheter som är kopplade till de kognitiva mönster som olika intressenter använder för att tolka och hantera mötet med olika delaspekter av projektets tematik. Jag tar här upp ett antal olika infallsvinklar som framkommit under arbetet med utvärderingen, kopplade till två olika intressentgrupper: Pedagoger och annan personal respektive universitetslärare och andra akademiker.

Pedagoger och annan personal. Projektet Processinriktad värdegrundsdiallog har fokus på att bidra till kompetensutveckling för pedagogisk och annan personal, så att de i sina yrkesroller inleder dialoger med föräldrar kring barnens situation i spänningsfältet mellan olika kulturer. En svårighet som kräver stor skicklighet att hantera en kognitiv konflikt som ofta uppstår i synnerhet för personal med svensk etnisk bakgrund i mötet med familjer med utländsk bakgrund. Det finns å ena sidan en vilja att respektera andras rätt till sin egen kultur och att leva sina liv som de själva finner för riktigt. Det finns en stark norm om att mångfald är något positivt som ska bejakas och att man bör akta sig för att positionera sig själv som tillhörande en mer progressiv och därmed moraliskt högrestående krets. Man vill inte vara eller bli betraktad som en rasist, inte heller falla i fällan att tillskriva människor vissa egenskaper bara för att de har sitt ursprung i ett visst land, har en viss etnisk identitet eller tillhör en viss religion. Man vill inte vara en person som ser ”invandrare” som inkompetenta, som dåliga föräldrar eller som några som är potentiella förövare gentemot sina barn. Med denna typ av tankefigurer i förgrunden kan det bli kognitivt svårhanterligt att hantera anspråk på att ta ställning och agera mot missförhållanden och brott mot barns och andra individers grundläggande rättigheter, när dessa beskrivs som kopplade till kulturellt betingade normsystem och sociala strukturer. Teman som sträng kontroll av flickors rörelsefrihet och umgänge, tvångsäktenskap, föräldrars motstånd mot att deras barn ska delta i sexualundervisning, religionsundervisning och simträning, könsstympning, intolerans mot HBTQ-personer, etc. blir därmed svåra att förena med viljan att vara respektfull mot de som har en annan religiös tro eller andra normföreställningar än de egna. Spänningen mellan respekt för mångfald och värnandet om barns och vuxnas integritet och grundläggande behov kan skapa stor osäkerhet om hur man bör förhålla sig och denna osäkerhet kan leda till att man förhåller sig undvikande eller passivt. Inom projektet har bearbetningen av just dessa svårigheter

blivit ett centralt tema som ägnas mycket uppmärksamhet i utbildningarna. Strategin för att hantera värdekonflikten är att ta utgångspunkten i FN:s deklaration om mänskliga rättigheter och barnkonventionen och med utbildningsdeltagarna föra dialog om hur man kan förhålla sig till spänningen mellan värdesystemet kring respekt för mångfald och värdesystemet kring individens mänskliga rättigheter.

Projektledaren Eva Ohlsson säger i intervjuer att hon inte var helt förberedd på att det skulle bli nödvändigt i utbildningarna att ägna så mycket tid och kraft åt att processa deltagarnas egna våndor över hur man bör förhålla sig till dessa komplexa frågor. Enkätresultaten som redovisas i kapitel 4 visar att processen för många deltagare har varit mycket betydelsefull, att man utvecklat större klarhet och säkerhet kring den egna värdegrunden och att man tycker sig ha fått redskap för hur man i praktiken ska kunna navigera i mötet mellan olika värdesystem.

En helt annan typ av tankefigur som kan utgöra hinder för projektets måluppnåelse är när pedagoger och annan personal är övertygade om att de redan vet tillräckligt om problematiken kring hedersrelaterat våld. Man vet att sådant förekommer då och då och har en del kunskap om förklaringsfaktorer, men anser inte att sådana fenomen förekommer annat än undantagsvis i den egna verksamheten. Två intervjuade förskollärare, som ändå haft ett varaktigt intresse för våld i nära relationer, könsroller och likartade frågor, beskrev att de tidigare tänkt att ett och annat barn i deras förskola levde i en hederskontext, men att de efter att ha gått utbildningen och arbetat med frågorna insett att i princip alla deras barn i någon mån påverkas av hedersnormer. Det har inte gått att få underlag för att bedöma hur utbredd inställningen att temat inte är relevant för den egna vardagen är. Av de som hittills deltagit i utbildningarna är majoriteten personer som själva anmält intresse. Kommentarer i enkätsvar och intervjuer visar dock att denna typ av inställning förekommer relativt ofta bland respondenternas kollegor och utgör ett hinder för gemensam verksamhetsutveckling.

Akademiker. I den mån det blir aktuellt att arbeta för att den typ av utbildning som projektet utvecklat förs in i t.ex. förskollärarytbildningen på universiteten blir spänningarna mellan olika perspektiv ett betydelsefullt tema. Bland många universitetslärare och forskare finns ett starkt engagemang för att motverka (bekämpa) tendenser till att dela in människor i ”Vi” och ”De andra”, där stereotypa egenskaper tillskrivs olika grupper och där ”Vi” ses som moraliskt högrestående och ”De andra” ses som okunniga, fördomsfulla och potentiella förövare av diverse förkastliga beteenden. Engagemanget följer naturligt av både en stark komplexitetsmedvetenhet och en stark perspektivmedvetenhet. Komplexitetsmedvetenhet i detta sammanhang innebär bl.a. insikt i hur stora variationer det finns mellan och inom människor i alla de grupp-kategorier vi konstruerar. Tror man att det går att dela in människor i grupper som tillskrivs vissa kollektiva egenskaper är riskerna mycket stora att man kränker personer som inte alls har de egenskaper de tillskrivs p.g.a. en viss yttlig grupptillhörighet (t.ex. etniskt ursprung). Perspektivmedvetenhet innebär en medvetenhet om farorna med att vara omedveten om att det egna tolkningsperspektivet till stora delar bygger på bristande kunskaper, illa underbyggda uppfattningar, generaliseringar och en tendens att se det egna perspektivet som moraliskt högrestående (göra det egna värdesystemet till norm). Det starka engagemanget för att motverka stereotypisering och moraliska positioneringar innebär att det blir av överordnad betydelse att bevaka att företrädare för svenska samhället inte behandlar ”invandrare” som en sorts människor som behöver hjälp att bli lika bra som svenskarna. Utifrån ett sådant engagemang upplevs det som mycket problematiskt att

över huvud taget använda ett språkbruk som kopplar problem till vissa kollektiv av människor och därmed ser dem som typiska för dessa grupper. Begreppet ”hedersrelaterat våld och förtryck” är då djupt problematiskt. Man vill hellre tala om problemen i ett språkbruk som är fritt från kopplingar till exempelvis vissa kulturella kategorier, t.ex. tala om våld i nära relationer i stället för hedersrelaterat våld. Det finns då också ett motstånd eller en ovilja att använda sådana begrepp som kollektivistiska och individualistiska kulturer. Man kan därför förvänta sig att det kan finnas ett starkt motstånd i delar av högskolevärlden mot att föra in undervisningsmoment om hederskultur och liknande teman i förskolläro- och lärarutbildningar. Med ingående kännedom om hur metodiken processinriktad värdegrundsdiallog fungerar kan man säga att den faktiskt är en kraftfull ansats för att dekonstruera stereotypiseringar av både ”invandrare” och ”vi svenskar” (se t.ex. enkätkommentarerna i kapitel 4). Signalord som ”hedersrelaterat” kan dock innebära att ansatsen omgående kategoriseras som ett uttryck för moraliserande ”Vi-Dom”-tänkande utan att en mer ingående dialog om behov och strategier blir möjlig.

Det är alltså en svår uppgift att hitta fram till ett sätt att kunna tala om de delförklaringar till olika former av kränkningar av individers mänskliga rättigheter som faktiskt har att göra med särskilda kollektiva normsystem och traditioner eller med särskilda grupper, som migranter från sociala miljöer med stora olikheter jämfört med det svenska samhället. Det gäller t.ex. när kyskhetsnormerna är så starka att de kan leda till våld och extrema former av kontroll över kvinnors rörelsefrihet, påtvingade kusinäktenskap, könsstympning, intolerans vad gäller sexuell läggning och olika typer av handikapp och/eller inskränkning av individens religionsfrihet.

Farhågor och rädslor

I föregående avsnitt diskuterades de kognitiva konflikter som kan leda till motstånd och osäkerhet inför att befatta sig med olika aspekter av hedersrelaterat våld och förtryck. Där berördes också de känslor av osäkerhet som kan bli resultatet av att man i sin yrkesroll inte ser hur man kan hantera viljan till respekt för mångfald med ett arbete för att förebygga kränkningar av barns rättigheter och behov. Stöd att hitta fram till etiskt välgrundade och hållbara sätt att integrera respekt för mångfald med ett proaktivt arbete för att förebygga kränkningar kan, visar enkätresultaten, leda till en avsevärt minskad osäkerhet och en ökad trygghet i rollen. Det finns dock också en annan dimension av problematiken som har med känslor och farhågor att göra. Om man faktiskt använder den metodik som behandlas i utbildningen i processinriktad värdegrundsdiallog så är ”risken” stor att man också kommer att få höra berättelser som mycket svåra saker som väcker starka känslor både hos föräldrar och hos personalen som lyssnar. Det kan handla om de traumatiska upplevelser migranter haft i ett hemland med inbördeskrig och förföljelser eller under en dramatisk flykt och resa till Sverige under svåra förhållanden. Bara att få höra dessa berättelser kan vara emotionellt påfrestande. Ännu svårare är om samtalen leder till att personalen får vetskap om pågående grava missförhållanden eller förestående kränkningar av barns rättigheter, t.ex. misshandel, planerat bortgifta av en dotter till en kusin i hemlandet eller hot mot HBTQ-personer. Som personal kan man ha starka farhågor inför hur man ska hantera sådana situationer: Måste jag göra en anmälan nu? Vad har man för ansvar som människa när man får reda på att ett barn kommer att giftas bort i ett påtvingat äktenskap? Dessa farhågor och osäkerheter, i den mån de finns, behöver också processas bland personalen om de faktiskt ska kunna börja använda dialogmetodiken i sina kontakter med föräldrar.

Ett tema som återkommer i ett flertal intervjuer, enkätkommentarer och dokument är att det finns många föräldrar med invandrarbakgrund som har uppfattningar om svenska myndigheter och andra delar av svenska samhället som kräver omsorgsfull kommunikation. Den vanligaste kommentaren kring detta är att många invandrarföräldrar är rädda för att svenska myndigheter ska omhänderta deras barn. Denna rädsla grundar sig på vad man fått höra från andra personer med utländsk bakgrund och på begränsad kunskap om svenska socialtjänstens uppgifter och sätt att arbeta. Naturligtvis kommer många migranter från samhällen där smärtsamma erfarenheter har inneburit att man verkligen inte är benägen att ha förtroende för myndigheters välvilja. Dessa farhågor kring risker för att företrädare för svenska myndigheter, förskolor och skolor ska ingripa på drastiska sätt i familjernas liv utgör en svårighet när man som pedagog, barnmorska, kurator, etc. söker komma i dialog med föräldrar om barnens situation och vad som kan göras för att det ska bli bra för barnen.

Den utsatta situation som särskilt flyktingar befinner sig i innebär av en rad olika skäl att man kan ha ett behov av att i högre utsträckning än annars söka sig till den egna kulturen, religionen, och de egna normerna. Den egna identiteten blir en säkerhetsfaktor som fyller viktiga behov. I en sådan position uppstår lätt farhågor kring att företrädare för det svenska samhället ska kritisera och angripa de egna värderingarna, trosuppfattningar och livsformer. Även denna dynamik bidrar till att föräldrar med migrationsbakgrund kan vara på sin vakt och dra sig för att utan vidare gå in i öppenhjärtiga samtal om potentiellt kontroversiella och känsliga värdegrundsfrågor. Om personalen i förskolor, skolor, SFI, socialtjänst och hälsovård ska ha god kompetens att samverka med föräldrar för barnens bästa så är insikten om ovan beskrivna problematik och förmåga att gradvis etablera ett förtroende en central uppgift att arbeta med.

Motivation och prioriteringar

Så länge det inte finns ett mycket tydligt uppdrag till personer i olika yrkesroller att prioritera värdegrundsdialoger med föräldrar så är implementeringen beroende av att den berörda personalen själva ser denna uppgift som en viktig del av sitt uppdrag. Här spelar kognitiva mönster, som den professionella självbilden, synen på uppdraget och mer personliga värderingar och synsätt, en betydelsefull roll. Många har en hög arbetsbelastning och måste ständigt prioritera mellan olika arbetsuppgifter, anspråk och förväntningar. Upplever man sin arbetssituation som starkt belastad är givetvis benägenheten stor att prioritera det man ser som sin kärnuppgift och avvärja påståtningar om att man ska lägga till ytterligare arbetsuppgifter till en redan stor arbetsbörda. I enkätsvar och intervjuer förekommer många kommentarer om att det finns ett motstånd bland kollegor att engagera sig för att utveckla dialogrelationer med föräldrar, med argument som: ”– Vårt uppdrag är barnen, inte att lösa samhällsproblem som hedersrelaterat våld eller rekrytering av unga pojkar till kriminella gäng, det får andra ta hand om.” I den mån politiker och förvaltningsledningar faktiskt anser att pedagoger och andra yrkesgrupper ska arbeta förebyggande och främjande med integration i SKRUV-projektets anda så bör man alltså vara omsorgsfull med hur man formulerar de styrdokument som personalen konsulterar när de definierar sitt uppdrag.

Organisatoriska hinder

Jag har i tidigare kapitel redan pekat ut några av de svårigheter som uppstår i denna typ av projekt på grund av organisatoriska förutsättningar. Systemiskt samhälls-entreprenörskap är starkt beroende av i vilken mån man lyckas bygga relationer med nyckelaktörer som är i en position där de kan skapa möjligheter att få tillträde till lämpade arbetsplatser. Detta beroende innebär en stor sårbarhet och frekvent förekommande hinder för att förverkliga projektens ambitioner. Projektledningen lägger mycket tid och kraft på att etablera samarbetsrelationer med chefer och projektledare i t.ex. kommunala förvaltningar. Men rörligheten är ofta stor på sådana positioner. Nyckelpersoner byter jobb eller position, blir sjuka eller får förändrade mandat uppifrån. De ersätts av andra personer som inte alls har varit med i den långa processen att bygga kunskap, intressen och engagemang för projektets syften och verksamhet. Inte sällan har de en helt annan profil på sin bild av vad som är angeläget att arbeta med. Samhälls-entreprenören får då börja om nästan från början, eller byta fokus. Denna problematik är som sagt så vanlig i samband med systemisk samhälls-entreprenörskap att man nog får betrakta den som en given förutsättning. Har man tur så är personkonstellationen stabil över en längre tid och man hinner bygga upp ett mer gediget nätverk som är mindre sårbart för enstaka personförändringar. Problembilden pekar på önskvärdheten av att förankra denna typ av projekt i den högsta ledningen, hos politiker och förvaltningsledning, så att det finns ett långsiktigt uppdrag att arbeta med frågorna. För att kunna få gehör för detta behöver man dock kunna visa att man har en beprövad lösning på ett problem som makthavarna själva ser som prioriterad.

När projektet Processinriktad värdegrundsdiallog startades fanns redan etablerade relationer till några engagerade nyckelpersoner i Västra Hisingen, Halmstad och Hörby. En av dessa nyckelpersoner, som var sektionschef i Västra Hisingen och var väl bekant med SKRUV-projektet från en tidigare tjänst i Falkenberg, lämnade sin position tidigt i projektet. Det lyckades dock i det fallet att upprätthålla förvaltningens engagemang för att fortsätta genomföra projektet.

Andra typer av förändringar i organisatoriska förhållanden har också ofta följder för möjligheterna att genomföra planerade utvecklingsaktiviteter. Ett exempel är att man i Halmstad hade kommit ganska långt i samtal om att använda metodiken i samband med den kommunalt drivna samhällsintroduktionen för nyanlända flyktingar. Kommunen beslutade dock att upphandla samhällsintroduktionen från privata aktörer, vilket innebar att dessa planer fick skrinläggas.

Ett ytterligare organisatoriskt tema som ofta nämns i kommentarer i enkätsvaren och i intervjuer är, inte förvånande, tids- och resursbrist i verksamheterna. Arbetsbelastningen är hög och marginalerna är små. För att kunna delta i fortbildningar, men kanske framför allt för att kunna dels bedriva verksamhets- och kompetensutveckling på arbetsplatser, dels utveckla samverkan mellan olika verksamheter (förskola, öppen förskola, grundskola, socialtjänst, hälsovården, SFI med flera) behövs möjlighet att avsätta arbetstid för detta. Det i sin tur kan kräva att det finns möjlighet att kalla in vikarier eller ge viss reduktion i ordinarie tjänstgöring. Sådana insatser kräver särskilda beslut i en verksamhet med pressad ekonomi. Flera av de som intervjuats pekar på att det skulle vara mycket värdefullt att kunna utveckla mer samverkan, men att detta inte kunnat ske på grund av svårigheter att avsätta tid och hitta gemensamma forum.

6. Slutsatser

I detta avslutande kapitel sammanfattas slutsatserna av utvärderingen genom att besvara de utvärderingsfrågor som formulerades i kapitel 3.

Har projektplanen genomförts som avsetts? Finns det avvikelser?

Projektet är ett metodutvecklingsprojekt där metodiken processinriktad värdegrundsdiallog ska vidareutvecklas och utprovas i tre pilotområden. Den strategi som formulerades in den ursprungliga projektansökan 2011 har fungerat väl. Genom att knyta och utveckla kontakter med nyckelpersoner och rekrytera intresserade deltagare kunde metodutvecklingen och utprovningen av utbildningsformatet genomföras med goda resultat. Några betydande avvikelser från projektplanen har inte behövt göras. Projektet har väckt intresse hos andra aktörer, vilket t.ex. inneburit att utbildningen i processinriktad värdegrundsdiallog under hösten 2014 också genomförs i Lunds kommun.

Är den problem- och behovsbeskrivning som ligger till grund för projektet välgrundad och rimlig?

Den problem- och behovsbeskrivning som utgör utgångspunkten för projektet växte fram genom erfarenheter och kunskapsuppbyggnad under SKRUV-projektets femtonåriga historia. Problembeskrivningen bygger dels på forskning om olika aspekter av bl.a. hedersrelaterat våld, migration, barns och ungdomars identitetsbildning, kulturella skillnader i normbildningar och andra föreställningar och destruktiva subkulturer, dels på den avsevärda kunskapsbildning som ägt rum inom SKRUV-projektet genom egna enkäter, dialoger och praktiskt arbete. I ljuset av de nio olika perspektiv som beskrivs i kapitel 2 framstår problem- och behovsbeskrivning som baserad på en djupgående komplexitetsmedvetenhet. Projektets utgångspunkter definieras på ett integrativt sätt, där problemformuleringar, förklaringsansatser och kritiska synsätt från många olika tolkningsperspektiv används konstruktivt. Det är troligt att företrädare för de perspektiv som är kraftfullt kritiska till användning av begrepp som hedersrelaterat våld skulle ha kritiska synpunkter också mot detta projekt, eftersom man i dessa perspektiv betonar riskerna med stereotypisering, särskiljande av problem som kopplas bara till vissa grupper och stigmatisering. Det finns dock inom projektet en väl utvecklad medvetenhet om denna problematik. Resultaten av utvärderingen av deltagarnas upplevelse av utbildningen i processinriktad värdegrundsdiallog pekar också på att utbildningen, enligt ett flertal deltagare själva, haft funktionen av att dekonstruera stereotyper av ”Vi” och ”Dom”, i den mån sådana har funnits.

Är projektets förändringsteorier välgrundade och rimliga i ljuset av de olika perspektiv som finns angående hedersrelaterat våld och förtryck?

De förändringsteorier som sätts i arbete inom projektet handlar främst om att uppnå förändringar i målgruppernas mönster för kognition, känslor och motivation, samt beteendepertoar: sätt att uppmärksamma relevanta teman, insikt i orsakssammanhang, kunskap om relevanta förklaringar, klarhet om egna värderingar, känslor inför tematiken, motivation att agera och färdigheter i att initiera och föra värdegrundsdialoger. Den

primära målgruppen för projektets aktiviteter är personal i förskola, skola, BVC, SFI med flera verksamheter, medan den slutliga målgruppen är föräldrar till barn som hamnar i spänningsfältet mellan olika kulturella referensramar. Som påpekats tidigare så kan komplexa samhällsfrågor sällan hanteras framgångsrikt med endast en typ av insatser. De förändringsteorier som används i projektet Processinriktad värdegrundsdialog kan inte ensamma "lösa" problemen med hedersrelaterat våld och förtryck, respektive utanförskap och integration. Utvärderingen visar dock att den metodik som använts fungerar väl i förhållande till de uppställda målen vad gäller kompetensutveckling i dialogfärdigheter. Underlaget för att bedöma i vilken mån förändringsteorin är effektiv vad gäller föräldrar som har synsätt som kan bidra till problematiska konsekvenser vad gäller barnens ställning mellan olika normsystem är ännu alltför begränsat för att man ska kunna dra några bestämda slutsatser. Utbildningsdeltagarna rapporterar från sitt håll att metodiken leder till bättre kontakt och relationer och till mer djupgående och öppna samtal med föräldrar om likheter och skillnader, om barnens belägenhet och om andra angelägna teman. Det är sannolikt att samtal karakteriserade av en genuin, ickedömande och ickemoraliserande dialog kan verksamt bidra till en bättre samverkan mellan föräldrar och olika samhällsinstitutioner för barnens bästa.

Håller utbildningens innehåll och pedagogiska former god kvalitet?

Utbildningen i processinriktad värdegrundsdialog har inom ramen för utvärderingen granskats på flera sätt: granskning av kursens upplägg och innehåll genom kursmaterial (powerpointpresentationer, litteratur), intervju med projekt- och kursledaren, intervjuer med 12 deltagare, deltagande observation vid ett tillfälle, samt enkäten till deltagarna. Utbildningen kan sägas bestå av tre huvudkomponenter: kunskapsförmedling, reflektionsövningar och bildmaterialet. Det är en bärande tanke bakom utbildningen att det är mycket viktigt att den kunskap och de perspektiv som förmedlas i utbildningen ska baseras på vetenskaplig forskning. För varje tema som tas upp presenteras relevant statistik och undersökningar som förefaller väl valda och trovärdiga. Reflektionsövningarna beskrivs av kursdeltagarna som mycket välfungerande och viktiga för att stimulera till självinsikt, förståelse av orsakssammanhang och möjlighet till ställningstagande i komplexa frågeställningar. Bildmaterialet bygger på en långvarig utvecklingsprocess i samverkan mellan många parter: projektledaren, illustratören, en grupp invandrarkvinnor, pedagoger och annan personal som diskuterat och bearbetat bilderna. Till bildmaterialet finns förslag på frågor som kan användas i samtal med föräldrar. Sammantaget, särskilt i ljuset av de enkäteresultat som redovisas nedan, är bedömningen att utbildningen är mycket väl genomarbetad både vad gäller kunskapsinnehåll och pedagogiska former.

Leder utbildningen till kompetensutveckling?

I kapitel 4 gjordes en detaljerad genomgång av hur utbildningsdeltagarna upplevt att utbildningen medverkat till deras kompetensutveckling vad gäller kunskaper, uppmärksamhet, inställningar, känslor, motivation och dialogkompetens. Resultaten visar att utbildningen är mycket starkt kompetensutvecklande för majoriteten av deltagarna. Särskilt viktiga resultat är deltagarnas rapporter om hur kvaliteten på deras samtal med föräldrar utvecklats så att kontakt och förtroende ökat och samtalen blivit mer djupgående och berört viktiga teman. Att utforma en utbildning som faktiskt leder till en påtaglig

utveckling av färdigheter i att skapa välfungerande dialoger om till stor del känsliga teman är en mycket svår uppgift, i synnerhet med så lite tid till förfogande som fyra till fem heldagar.

Utbildningarna har enligt utvärderingen fungerat mycket väl, men det är svårt att bedöma hur resultaten skulle påverkas om t.ex. alla förskollärare i ett visst område anvisas att gå utbildningen, oberoende av om de är intresserade eller inte. Några respondenter i intervjuer och enkäten har uttryckt tveksamhet kring om alla är lämpliga att föra värdegrundsdialoger med föräldrar.

I vilken mån har deltagarna själva använt kunskaperna respektive bildmaterialet i samtal med föräldrar?

Det är egentligen alltför tidigt att ställa och besvara denna fråga, eftersom de fyra första utbildningsomgångarna ägde rum under vårterminen 2014 och enkäten sändes ut i oktober. 23 av 32 respondenter har använt bilder i samtal med föräldrar, i varierande omfattning. Av de som inte använt bilderna anger flertalet att de sällan har samtal med föräldrar p.g.a. sin position (t.ex. som enhetschef). Även om man inte använt bilderna i samtal kan dock såväl bilderna som kunskapsgrunden de är kopplade till vara ett stöd för dialogkompetens, genom att de finns kunskaper och samtalsstrategier hos personalen. Ett antal nyckelpersoner som varit med i utvecklingsarbetet under projektets första två år har haft mer möjligheter att prova att använda bildmaterialet. Förskollärare på Dimvädersgatans förskola i Biskopsgården har använt bildmaterialet i en samtalsgrupp med mam-mor med gott resultat. På Ryaskolan i Biskopsgården har bilder använts på föräldramöten med särskilda teman. I Hörby kommun har bilderna använts i två samtalsgrupper, en med kvinnor och en med män, inom ramen för SFI-kurser. I Halmstad har bildmaterialet använts i ett flertal arbetsmöten med pedagoger och föräldrar.

Upplever de deltagare som använt bildmaterialet att det fyller funktionen att vara ett verksamt stöd för dialoger med föräldrar om värdegrundsfrågor?

Av de som använt materialet rapporterar de flesta att bilderna gör en avsevärd skillnad både för dem själva och för föräldrarna. Bilderna stödjer dialogerna på flera sätt. Mycket konkret underlättar de förståelsen hos föräldrar med svaga svenskakunskaper. Bildernas teman visar tydligt på att det är barnens väl som står i centrum, vilket skapar en gemensam uppgift för personal och föräldrar. Som redan nämnts ovan och mer ingående i kapitel 4 finns många kommentarer i enkätsvaren kring hur bildmaterialet och utbildningen i metodiken lett till att pedagogerna ställer mer och andra frågor, de lyssnar mer, de är mer intresserade och öppna inför olikheter och likheter och känner sig mer trygga i samtalen med föräldrar. Många rapporterar att samtalen blivit djupare och att det fungerar bra att tala om även potentiellt känsliga frågor, givetvis beroende på vilken relation man kunnat etablera. Flera kommenterar också att bildmaterialet gör det lättare för föräldrarna att förstå syftet med samtalen och från sin sida ta upp angelägna frågeställningar.

Vad har fungerat bra i kompetensutvecklingsinsatserna och varför? Vilka kompetenser behövs för att leda kompetensutvecklingsinsatser i processinriktad värdegrundsdialog?

Kombinationen av kunskapsförmedling, reflektionsövningar och bildmaterialet har fungerat mycket väl. Kursledarens personliga kompetens är dock med största sannolikhet också av avgörande betydelse för det goda resultatet. Kursledarens sätt att leda utbildningarna bygger på flera förutsättningar: en gedigen personlig erfarenhet av tematiken, omfattande forskningsbaserad sakkunskap inom en rad relevanta kunskapsområden, en stor förmåga att leda samtal utifrån en tydlig värdegrund baserad i mänskliga rättigheter samtidigt med ett öppet och icke-dömande förhållningssätt som söker insikt i orsaker och konsekvenser, samt en beredskap att provocera utbildningsdeltagarna att rannsaka sina egna fördomar och värderingar genom ibland rätt utmanande övningar.

Det krävs särskilda kompetenser för att en kursledare ska kunna uppnå lika goda resultat som projektledaren i detta projekt. Detta är en icke-trivial fråga att hantera om projektet ska kunna skalas upp så att utbildningen i processororienterad värdegrundsdialog ska kunna erbjudas till stora grupper pedagoger och andra i Sverige. Detta kräver ett noggrant arbete med att rekrytera personer med lämplig kompetensprofil och utbilda dessa i den pedagogiska ansats utbildningen använder.

Vad har varit hinder och svårigheter och varför?

Många av de svårigheter som man i projektet har fått ägna kraft åt att hantera har att göra med de tankefigurer olika intressentgrupper har kring hela tematiken. Det gäller i detta projekt särskilt den svåra uppgiften att hitta fram till ett förhållningssätt som kan integrera en respekt för mångfald och en vilja att inte medverka till stereotypisering och stigmatisering med ett engagemang för att värna barns och ungdomars rättigheter och behov, enligt svensk lagstiftning, styrdokument för skola och andra verksamheter och FNs deklaration om mänskliga rättigheter och barnkonventionen. Utvärderingen visar dock att projektet i detta avseende lyckats väl.

En annan typ av påtaglig svårighet har att göra med det systemiska samhällsentreprenörskapets sårbarhet genom beroendet av understöd från nyckelpersoner som känner ett personligt engagemang för projektets vision. Omsättning av personer på olika chefsposter och andra nyckelpositioner kan innebära avsevärda störningar i genomförandet av projektplanen. I det aktuella projektet har denna typ av svårighet inneburit merarbete, men inga allvarliga hinder för genomförandet.

Vilka erfarenheter har gjorts (främjande faktorer respektive hinder och svårigheter) vad gäller målet att uppnå en hållbar implementering av processinriktade värdegrundsdialoger i ordinarie verksamhet?

Även vad gäller att uppnå en hållbar implementering av arbetssättet vid de medverkande arbetsplatserna är sårbarheten genom beroendet av engagerade nyckelpersoner en betydande faktor. I intervjuer har ett par av nyckelpersonerna i projektet gjort bedömningen att en spridning och uthållighet i användningen av metodiken är starkt beroende av deras eget engagemang. Sannolikheten för att arbetet med projektets teman ska tyna bort om dessa nyckelpersoner lämnar arbetsplatsen är än så länge rätt stor. En hållbar implementering är beroende av om arbetssättet institutionaliseras, så att det genom styrdokument, uppdragsformulering och uthålliga former för fortbildning och

kvalitetssäkring finns ett stabilt stöd. Detta i sin tur kräver kunskap och engagemang hos ledande beslutsfattare.

Den medverkande personalen i projektet pekar också på svårigheterna att fortsätta utveckla arbetssätt och samverkan med andra aktörer om inte nödvändiga resurser avsätts, så att arbetstid ställs till förfogande för arbetet.

Vilken betydelse har stödet i verksamheternas styrdokument för möjligheterna till hållbar implementering?

Om pedagoger och annan personal inte är medvetna om eller uppfattar att det finns ett tydligt uppdrag formulerat i verksamheternas styrdokument som legitimerar och påbjuder att pedagoger ska arbeta med att förebygga kränkningar av barnens mänskliga rättigheter och främja en god samverkan mellan skola och föräldrar för barnens bästa, då är risken stor att en social innovation som processinriktad värdegrundsdiallog adopteras endast av en liten grupp särskilt motiverade. Alla respondenter i enkäten som gjordes anser att det är viktigt att det finns ett tydligt uppdrag i verksamheternas styrdokument. Många menar att styrdokumentet faktiskt är tydliga, men att medvetenheten om detta och motivationen att prioritera dessa mål varierar kraftigt. Det finns anledning att både göra en översyn av hur tydliga styrdokumentens formuleringar är vad gäller uppdraget, och att utveckla kommunikationen kring innebörden i dessa formuleringar och vilka konsekvenser målen bör ha för prioriteringar och arbetssätt.

Tyder de erfarenheter som gjorts i samband med användning av metodiken för värdegrundsdialloger med föräldrar på att metodiken är verksam?

Som aviserades i utvärderingens inledning så saknas förutsättningar för att kunna dra välgrundade slutsatser om hur verkningsfull metodiken verkligen är vad gäller föräldrarnas förutsättningar att kunna stödja sina barn i deras integrationsprocess. Utvärderingen visar att metodiken påtagligt och snabbt kan bidra till bättre kontakt och bättre relationer mellan personal och föräldrar och till att samtalen handlar om centrala värdegrundsfrågor. Det finns anekdoter om fall där föräldrar visat tecken på att ha ändrat inställning i vissa frågor, till följd av insikter som uppstått i dialogerna med pedagoger eller andra. Det förefaller sannolikt att metodiken är verksam som medel för att främja att barnens situation uppmärksammas mer, att förståelsen för orsakssammanhang ökar och att föräldrar börjar reflektera mer kring hur man ska förhålla sig till de värdegrundsfrågor som aktualiseras i mötet med det svenska samhället.

Förutsättningarna för att metodiken ska kunna komma till utbredd användning i svenska samhället, med tanke på resursbehov och potentiella hinder.

Metodiken processinriktad värdegrundsdiallog har utvecklats inom ramen för vad som här kallas systemiskt samhälls-entreprenörskap, d.v.s. utanför de etablerade samhällsinstitutionerna. Det är mycket som krävs för att metodiken ska komma till användning i många eller alla de förskolor, skolor och andra verksamheter som möter föräldrar som migrerat till Sverige från social miljöer genomsyrade av normsystem som har stora skillnader mot de normer som institutionaliserats i svenska förskolor, skolor och andra verksamheter.

Avgörande faktorer är i vilken mån projektets och metodikens intentioner uppfattas som önskvärda och i linje med beslutsfattares och andra nyckelaktörers syn på vad som är angeläget. Det finns många aktörer som har inflytande som befrämjare, blockerare och beslutsfattare: politiker på nationell, regional och kommunal nivå, beslutsfattare vid departement, statliga myndigheter och anslagsgivare, förvaltningschefer, rektorer, programansvariga vid lärarutbildningar, m.fl. Det är givetvis svårt att bedöma sannolikheten att dessa olika aktörer ska se det som angeläget att understödja spridningen av metodiken. Det man kan göra från SKRUV-projektets sida är att vara omsorgsfull kring hur man kommunicerar kring metodiken. Ett särskilt tema är den kritiska inställning som finns, särskilt bland akademiskt skolade samhällsvetare, mot att tala i termer av hedersrelaterat våld och förtryck. Från projektets sida bör man därför framhålla att metodiken syftar till att dekonstruera stereotyper och skapa förutsättningar för dialoger som leder till ömsesidigt fördjupad förståelse mellan företrädare för svenska samhället och föräldrar som migrerat till Sverige.

Är det sannolikt att metodiken kan komma att verksamt bidra till att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck, respektive främja integration?

Som påpekats tidigare i denna utvärdering kan man i komplexa samhällsfrågor som dessa inte förvänta sig att enskilda åtgärder ensamma ska kunna göra en radikal positiv skillnad. Min bedömning som utvärderare är dock att den metodik som utvecklats inom projektet kan utgöra ett betydelsefullt bidrag till att stärka föräldrars förutsättningar för att kunna understödja deras barns integrationsprocess i svenska samhället, att motverka stereotypa föreställningar och till att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Denna potential finns, men för att den ska förverkligas måste de typiska hindren för spridning av sociala innovationer som utvecklats av systemiska samhällsentreprenörer som nämnts ovan övervinnas.

Rekommendationer

I rollen som utvärderare ser jag det som mitt uppdrag att utifrån min bedömning av projektet också formulera rekommendationer till såväl projektledningen som till de intressenter som i någon roll har anledning att fatta beslut eller agera i relation till projektet och dess intentioner.

Jag rekommenderar att:

- SKRUV-projektet tilldelas medel för att möjliggöra för projektledningen att utveckla en genomarbetad handbok kopplad till bildmaterialet.
- SKRUV-projektet får fortsatt stöd för att vidareutveckla och sprida metodiken processinriktad värdegrundsdialog.
- i takt med att metodiken kommer till mer omfattande användning bör försök göras att utvärdera hur föräldrarna upplever kontakten och samtalen och i vilken mån metodiken har positiva verkningar vad gäller föräldrarnas förutsättningar att understödja sina barns integration.
- projektledningen utvecklar sättet att kommunicera kring syftet med metodiken processinriktad värdegrundsdialog, så att metodiken inte bara presenteras som en strategi för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Man bör också lyfta

fram den potential metodiken har för att underlätta en genuint dialogbaserad samverkan mellan pedagoger och andra yrkesroller i svenska samhället å ena sidan och föräldrar med migrationsbakgrund å andra sidan, i syfte att skapa goda förutsättningar för barns och ungdomars integrationsprocess i spänningsfältet mellan olika normsystem. Man bör också framhålla att metodiken verksamt bidrar till att dekonstruera stereotyper av både ”Vi” och ”De andra”.

- ett arbete inleds för att undersöka hur tematiken kring barns situation i spänningsfältet mellan olika normsystem kan behandlas i förskolläro- och lärarutbildningen. För att ett sådant arbete ska bli framgångsrikt bör man se till att involvera företrädare för olika tolkningsperspektiv, särskilt det starkt HRV-kritiska perspektivet, i processen.
- det görs ansträngningar att öka kunskaperna hos politiker och förvaltningschefer om migrantfamiljers, inte minst barns, livsvillkor och upplevelser av sin situation och sina möten med svenska samhällets olika institutioner.

Referenser

- Akrich, M., Callon, M. & Latour, B. (2002). The key success in innovation part II: The art of choosing good spokespersons. *International Journal of Innovation Management*, Vol. 6(2): 207-225.
- Anderson, L. W. & Krathwohl, D. R. (eds.) (2000). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. Boston: Allyn and Bacon.
- Andersson, M. (2012). *Hedersrelaterat våld och förtryck. En kartläggning hos Värmlands läns berörda verksamheter och ideella organisationer*. Examensarbete i Folkhälsovetenskap. Sektionen för hälsa, Blekinge Tekniska Högskola.
- Aragón, A. O. (2010). A Case for Surfacing Theories of Change for Purposeful Organisational Capacity Development, *IDS Bulletin*, Vol. 41(3): 36-46.
- Bak, M. (2013). *Förebygga hedersrelaterat våld, hur gick det? Utvärdering av tre projekt*. Rapport 2013:85, Länsstyrelsen i Västra Götalands län.
- Berglund, K., Johannisson, B. & Schwartz, B. (2012). *Societal Entrepreneurship: Positioning, Penetrating, Promoting*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Blamey, A. & McKenzie, M. (2007). Theories of change and realistic evaluation. Peas in a pod or apples and oranges? *Evaluation*, Vol. 13(4): 439-55.
- Bogestam, N. (2013). *Utvärdering av koncept Karin. En samverkansmodell i Malmö för personer som utsatts för våld i nära relationer*, Rapport 2013:8, Brottsförebyggande rådet.
- Calli, S., Olsson, I. & Nilsson, F. (2008). *När man krockar: ett handlägningsstöd för socialtjänsten om hedersrelaterat våld och generationskonflikter kring traditioner, seder och bruk*. Uppsala: Länsstyrelsen i Uppsala län och Uppsala kommun.
- Carbin, Maria (2010). *Mellan tystnad och tal. Flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*, Stockholm studies in Politics 134, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- Chapman, J., Edwards, C., & Hampson, S. (2009). *Connecting the dots*. London: Demos.
- Commons, M. L. (2008). Introduction to the model of hierarchical complexity and its relationship to postformal action. *World Futures*, 64: 5-7, 305-320.
- Darvishpour, M., Lahdenperä, P. & Lorentz, H. (2010). Hedersrelaterad problematik i skolan – en kunskaps- och forskningsöversikt, *Rapport XII från Delegationen för jämställdhet i skolan, SOU 2010:84*.
- Emanuelsson, S. (2011). *I huvudet på en samhällsentreprenör. En fallstudie av medvetandestrukturers inverkan på val av handlingsstrategier inom samhällsentreprenörskap*

kring komplexa sociala frågor, magisteruppsats, Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.

Gawell, M., Johannisson, B. & Lundqvist, M. (2009). *Samhällets entreprenörer*, Stockholm: KK-Stiftelsen.

Gruber, S. (2007). *I skolans vilja att åtgärda "hedersrelaterat" våld: etnicitet, kön och våld*, Rapport 2007:1. Linköping: Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.

Hanberger, A., Ghazinour, M. & Mårald, G. (2008). *Regeringens insatser mot hedersrelaterat våld 2003-2007 – slutrapport från den nationella utvärderingen*. Evaluation Reports No. 25, Umeå Center for Evaluation Research, Umeå universitet.

Hussein, I. och Schlytter, A. (2014). *Våga stå kvar. En mindre kommuns erfarenheter av ett framgångsrikt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck*. Rapport 2014:08, Länsstyrelsen i Östergötland.

Håkansson, P.-A. (2006). *Insatser mot hedersrelaterat våld. Resultatutvärderingar i andra länder. Sammanställning av rapporten Insatser mot äresrelateret vold*. Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete. Stockholm: Socialstyrelsen.

Johansson, L. (2005). *Mot hedersrelaterat våld, för jämställdhet och mänskliga rättigheter. Översikt över genomförda och pågående projekt som syftar till att förebygga hedersrelaterat våld i Västra Götalands län*. Rapport 2005:15, Länsstyrelsen i Västra Götalands län.

Jordan, T., Andersson, P., & Ringné, H. (2013). The spectrum of responses to complex societal issues: Reflections on seven years of empirical inquiry,' *Integral Review: A Transdisciplinary and Transcultural Journal for New Thought, Research, and Praxis*, Vol 9:1, 34-70, <http://integral-review.org>.

Kadic, D. (2008). *Utvärdering SKRUV-projektet*. Sektionen för hälsa och samhälle, Högskolan i Halmstad.

Lorentzen, M. (2008). *Multikulturella visioner*. Rapportserie i socialt arbete, nr 6, 2008, Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete, Växjö universitet.

Lundgren, M., Holmberg, S., Jönsson, L. och Sackemark, M. (2010). *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. En första uppföljning av regeringens handlingsplan*, Rapport 2010:4, Brottsförebyggande rådet.

Manninen, E. (2008). *Utvärdering av nationella projekt mot hedersrelaterat våld och förtryck*. Länsstyrelsens rapport 2008:15, Länsstyrelsen Östergötland.

Mawlod, Z. (2007). *En utvärdering av projektet "Samordning av kommunala verksamheter i kampen mot hedersrelaterat våld"*, kandidatuppsats, Institutionen för samhälls- och beteendevetenskap, Mälardalens Högskola.

Mühling, S. (2013). *Det handlar om kärlek - ett projekt om barn och ungas rättigheter. Slutrapport 2013*. Länsstyrelsen i Östergötland.

Mårald, G., Ghazinour, M., Hanberger, A., (2008). *Nationella, länsövergripande och lokala insatser mot hedersrelaterat våld 2003-2007. Delrapport 4 från den nationella utvärderingen av regeringens insatser mot HRV*. Umeå Center for Evaluation Research, Umeå universitet.

Nasih, B. & Schlytter, A. (2009). *Identitet i kläm mellan segregation och kyskhetskultur. I hederns namn, ett projekt i Halmstad och Falkenberg. En utvärdering av Bayan Nasih och Astrid Schlytter*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Nationellt centrum för kvinnofrid (2010). *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt*. Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet.

Pérez, E. (2014). *Vad vet vi om de insatser socialtjänsten gör i hedersrelaterade konflikter inom familjen?*, Malmö: Malmö högskola, Institutionen för Socialt arbete.

Reyes, M.-P. (2005). *18 projekt till stöd för flickor och unga kvinnor som riskerar att utsättas för så kallat hedersrelaterat våld 2003 - 2004*. Länsstyrelsen i Stockholms län.

Reyes, M.-P. (2011). *Goda exempel på förebyggande av hedersvåld*. Länsstyrelsen i Stockholms län.

Rittel, H. & Webber, M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4, 155-169.

Sander, A. & T. Jordan (2011). *Fanzingo – Entreprenör i samhällsförändringsarbete. Från krigare till barnmorska*. Skrifter från Institutionen för arbetsvetenskap, nr 11, Göteborgs universitet.

Schlytter, A. & Kanakura, L. (2007). *Elektra – ett projekt mot hedersförtryck och våld*, Allmänna Arvsfonden.

Schlytter, A., Rexvid, D., Celepli, Ö. & Nasih, B. (2011). *Heder och det civila samhällets metoder*, Allmänna Arvsfonden.

SOU 2014:49. *Våld i nära relationer – en folkhälsofråga. Förslag för ett effektivare arbete. Betänkande av Nationella samordnaren mot våld i nära relationer*. Stockholm: Fritze.

Wilber, K. (1995). *Sex, Ecology, Spirituality. The Spirit of Evolution*, Boston and London: Shambala Publications.

Dokument från projekten (urval)

Ansökan om medel till insatser mot hedersrelaterat förtryck och våld. Identitet, kyskhetskultur och rätt till eget liv. Ställd till Länsstyrelsen i Östergötland. 2011.

Ansökan om projektmedel för arbete mot hedersrelaterat förtryck och våld. Identitet, kyskhetskultur och rätt till eget liv. Ställd till Länsstyrelsen i Östergötland. 2012.

Ansökan om medel för förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck samt för att motverka att unga blir gifta mot sin vilja. Identitet, kyskhetskultur och rätt till eget liv. Ställd till Länsstyrelsen i Östergötland. 2013.

Ansökan om projektmedel för projektet Det Goda Livet – Socialt resurscenter. Ställd till till ESF-rådet. Odaterad.

Delrapport avseende medel för förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck samt för att motverka att unga blir gifta mot sin vilja. Identitet, kyskhetskultur och rätt till eget liv - spridning nationellt. 1/9 år 2013- 28/2 år 2014. Ställd till Länsstyrelsen i Östergötland. 2014.

Nyhetsbrev, Identitet, kyskhetskultur och rätt till eget liv. Nr 1-7, 2012-214.

Ohlsson, E. (odaterad). Med barnen i centrum. Slutrapport. Projektsammanfattning 1 augusti 2010 – 31 december 2011.

Ohlsson, E. (odaterad). Förebyggande värdegrundsarbete på SFI/Vuxenutbildningen Projektsammanfattning hösten 2011 – våren 2012.

Ohlsson, E. (odaterad). Aktiviteter i projektet. [Sammanställning av aktiviteter inom projektet Identitet, kyskhetskultur och rätt till ett eget liv, för perioden 1.9 2011 – 31.8 2012; samt sammanställning av kommentarer från deltagare i samband med föreläsningar]

Ohlsson, E. (odaterad). Slutrapport. Nuläge, bedöma, agera. Projektsammanfattning 1 augusti 2010 – 31 augusti 2012.

Slutrapport - nationella eller länsövergripande projekt mot hedersrelaterat våld. Identitet, kyskhetskultur och rätt till eget liv. Redovisningsperiod 1 september 2011 - 31 augusti 2012. Ställd till Länsstyrelsen i Östergötland. 2012.

Slutrapport avseende medel för förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck samt för att motverka att unga blir gifta mot sin vilja. Identitet, kyskhetskultur och rätt till eget liv - metodfördjupning och spridning. 1/9 år 2012- 31/8 år 2013. Ställd till Länsstyrelsen i Östergötland. 2013.

Utbildningsmaterial. Powerpointpresentationer och skriftlig kursmaterial till utbildningen Processinriktad värdegrundsdialog.

Bilaga 1

Enkät ang. projektet **Identitet, kyskhetskultur och rätt till eget liv**

Du har (om denna enkät hamnat rätt) deltagit i en utbildning inom ramen för projektet *Identitet, kyskhetskultur och rätt till eget liv*. Projektet ska nu utvärderas och vi vill förstå så mycket som möjligt om vad som fungerar, vad som inte fungerar och vilka andra lärdomar som kan dras. De kunskaper och det arbetssätt (kopplat till bildmaterialet) som utbildningen erbjudit är till för att göra det lättare för dig att utföra ditt jobb och uppfylla de mål som finns i våra olika verksamheter. Ytterst syftar metodiken till att underlätta integration i det svenska samhället och förebygga våld och andra inskränkningar i barns, ungdomars och vuxnas mänskliga rättigheter.

Du kan nu bidra till att vi lär oss mer om hur vi på ett bra sätt kan bidra till att nå dessa mål, genom att i den bifogade enkäten ge din bild och dina erfarenheter dels av utbildningen du deltagit i och dels av hur det gått att tillämpa kunskaper och metod i din egen arbetsvardag.

Sist i enkäten finns bilderna som utbildningen kretsat kring, ifall du behöver bli påmind om vilka teman som behandlas där.

Jag som har huvudansvaret för att genomföra utvärderingen heter Thomas Jordan. Jag är forskare på Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap vid Göteborgs universitet och har tidigare medverkat i en rad studier av ett antal projekt som syftar till integration, brottsförebyggande och trygghetsfrämjande.

Jag hoppas du vill och har möjlighet att avsätta den tid som behövs för att besvara frågorna på följande sidor. Det är svårt att ställa bra frågor, så kommentera gärna om du tycker att frågorna är konstiga eller inte passar din situation. Jag vet att du och dina kollegor hade mycket kompetens och erfarenhet innan ni deltog i utbildningen, men vi är givetvis intresserade av att få veta i vilken mån utbildningen och bildmaterialet gör skillnad.

När du fyllt i enkäten, var vänlig och posta den till mig i det bifogade svarskuvertet (som inte behöver frankeras). Jag vore tacksam om du kunde göra detta så snart som möjligt.

Med vänliga hälsningar,

Thomas Jordan, docent

Enkät ang. projektet **Identitet, kyskhetskultur och rätt till eget liv**

Ringa in den siffra som stämmer bäst för dig.

Personuppgifter

1. Vad arbetar du som? (*t.ex. förskollärare, grundskollärare, barnmorska, socialsekreterare*)
2. Vilken/vilka kulturell(-a) miljö(-er) är du själv uppvuxen med? (*t.ex. svensk; uppväxt i Sverige med irakiska föräldrar; somalisk, invandrad till Sverige 2001, etc.*)
3. När deltog du i utbildningen i bildmaterialet?

Om utbildningen kring bildmaterialet

4. Har utbildningen givit dig ny relevant **kunskap** om migration, kyskhetskultur, kollektivistiska familjestrukturer, orsaker till hedersrelaterat våld, etc.?

Nej, knappast	I viss mån	Delvis	Ja, rätt mycket	Ja, i hög grad
1	2	3	4	5

Om ja, peka ut något som varit särskilt relevant för dig:

5. Har utbildningen lett till att du **uppmärksammar** andra saker än tidigare när du träffar barn, föräldrar, familjer?

Nej, knappast	I viss mån	Delvis	Ja, rätt mycket	Ja, i hög grad
1	2	3	4	5

Om ja, vad?

6. Har utbildningen gjort någon skillnad vad gäller dina **inställningar** till och **känslor** inför föräldrar med annan kulturell bakgrund än din egen?

Nej, knappast	I viss mån	Delvis	Ja, rätt mycket	Ja, i hög grad
1	2	3	4	5

Om ja, kommentera hur:

7. Har utbildningen påverkat din **motivation** att samtala med föräldrar om värderingar, barnuppfostran och liknande frågor?

Nej, knappast	I viss mån	Delvis	Ja, rätt mycket	Ja, i hög grad
1	2	3	4	5

Kommentar:

8. Har utbildningen gjort någon skillnad för hur du själv **pratar** med föräldrar?

Nej, knappast	I viss mån	Delvis	Ja, rätt mycket	Ja, i hög grad
1	2	3	4	5

Om ja, hur?

9. Tror du att personal som *inte* gått utbildningen ändå kan använda bilderna som hjälpmedel i samtal med föräldrar? Vilka tankar har du om detta?

Om erfarenheter av att använda bildmaterialet

10. Har du använt bildmaterialet i samtal med föräldrar?

Nej **Ja**

Om ja, vilka delar?

Om ja, i hur många samtal? _____

Om nej, varför har du inte använt det?

11. Hur bekväm känner du dig i att använda bilderna i samtal med föräldrar?

Mycket obekvä				Mycket bekväm
1	2	3	4	5

Kommentar:

12. Om du använt bilderna i samtal: Gör bilderna i din erfarenhet en positiv skillnad för hur samtalen med föräldrar fungerar (kontakt, djup, förståelse, etc.)?

Ingen
skillnad

Mycket stor
skillnad

1

2

3

4

5

Kommentar:

13. Är det några av bildmaterialets teman som känns oproblematiska att ta upp i samtal med föräldrar?

14. Vilka (om några) av bildmaterialets teman känns så känsliga att du inte är beredd att ta upp dem i samtal med föräldrar?

15. Här kan du ge dina tankar om hur bildmaterialet skulle kunna förbättras eller om teman som du tycker saknas:

Om stöd och svårigheter

16. Hur viktigt är det enligt dig att det finns ett tydligt formulerat uppdrag i planer mot diskriminering och kränkande behandling och eventuellt andra styrdokument att aktivt ta upp teman med anknytning till hedersrelaterat hot och våld, respektive mänskliga rättigheter?

Oviktigt

Mycket viktigt

1

2

3

4

5

Kommentar:

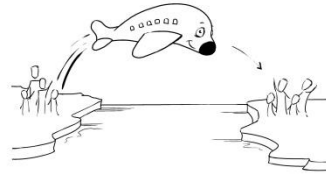
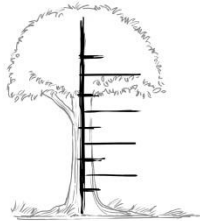
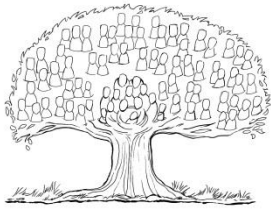
17. Har du/ni fått det stöd ni behöver (stöd från ledningen, tid för utbildning och reflektion, andra resurser)? Om du svarar nej, kan du kommentera?

18. Vilka svårigheter och hinder har du/ni mött vad gäller att kunna använda metodiken?

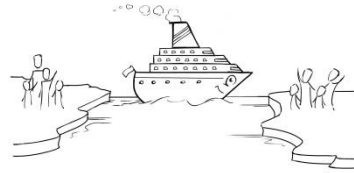
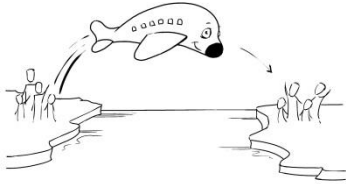
19. Har du kommentarer om hur temat tagits emot i din personalgrupp? Har ni en gemensam syn, eller mycket olika inställningar?

20. Andra synpunkter om vad utbildningen och/eller bildmaterialet inneburit för dig och ditt jobb?

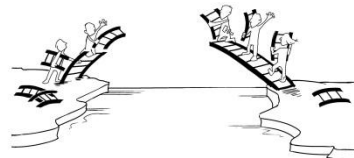
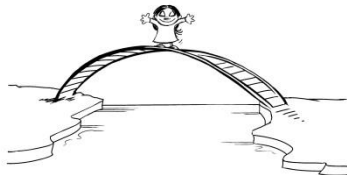
Inskolningsamtal¹⁰

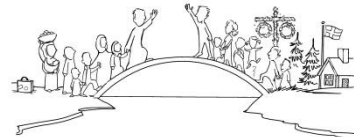
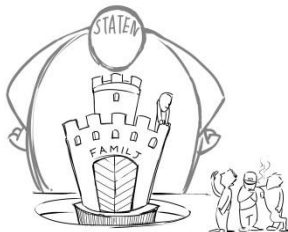
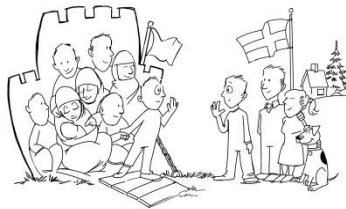
Skillnader och likheter

Barnens situation mellan två kulturer

Kulturella enklaver och subkulturer

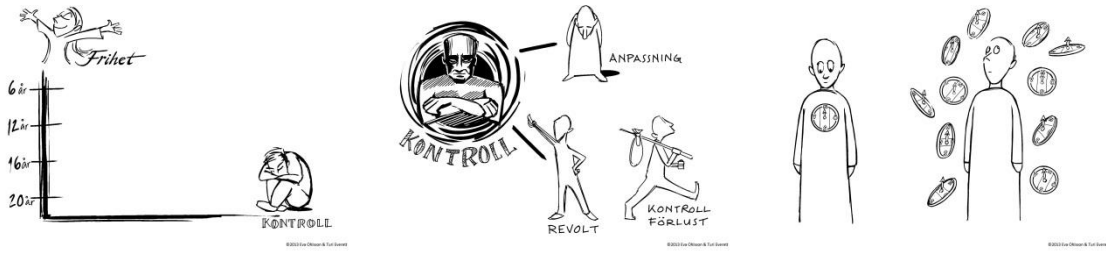

Sex- och samlevnadsundervisningen

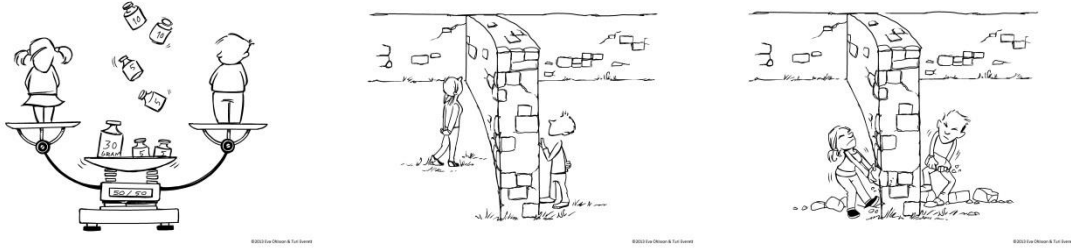

¹⁰ Dessa bilder bifogades enkätformuläret för att respondenterna skulle kunna friska upp minnet kring de olika bilderna i serien. Några av bilderna har bearbetats vidare och ytterligare ett par bilder är på väg att färdigställas. Denna bildserie är alltså inte det slutliga bildmaterialet.

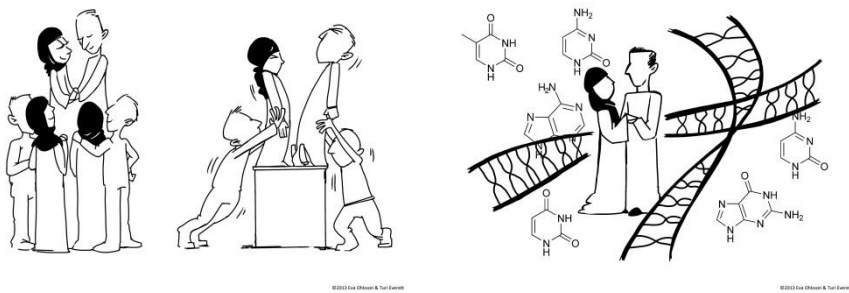
Frihet och kontroll

Jämställdhet och könssegregation

Frivilligt, arrangerat eller tvångsäktenskap

Våld i nära relationer

Barnaga och barnuppfostran

Unizon samlar över 120 kvinnojourer, tjejjourer och andra stödverksamheter som arbetar för ett jämställt samhälle fritt från våld.

www.unizon.se, info@unizon.se, 08-6426401